

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Філологія. Українська мова та література

на тему: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ПРОЗІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА

Шифр ДРФУМм.018148.01.01.00

студентки II курсу групи ФУМм-22-1. _____ Ж. ЗЕЛІНСЬКА

Керівник _____ І. ПРИЙМАК, кандидат філологічних наук, доцент

До захисту допускаю:

в. о. завідувача кафедри української філології _____ А. ЯНЧИШИН

Хмельницький 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Українська мова та література
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри української філології

І. ЦАРАЛУНГА

11 вересня 2022 року ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗЕЛІНСЬКІЙ ЖАННІ ЮРІЇВНІ

1. Тема роботи: ”Екзистенційні мотиви у прозі Василя Кожелянка”, затверджена наказом ректора університету від 15 серпня 2023 року № 7.

Керівник роботи – І. ПРИЙМАК.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи. Незважаючи на наявність сучасних наукових студій, присвячених дослідженню творчості В. Кожелянка, актуальним у сучасному літературознавстві є аналіз творчої спадщини письменника в контексті впливу філософії екзистенціалізму.

4. Перелік підлеглих розробці питань.

- визначити основні постулати філософії екзистенціалізму та їх реалізацію в сучасному літературному контексті;
- проаналізувати наукові праці, в яких досліджується екзистенціалізм як філософський напрям;
- виявити фактори, що сприяли поширенню ідей екзистенціалізму в сучасній українській літературі;
- дослідити творчість В. Кожелянка в рецепції літературної критики;
- простежити екзистенційне наповнення новелістики письменника;
- визначити характерні риси та філософські підвалини у романній спадщині В. Кожелянка.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	немає		

7. Дата видачі завдання – 12 вересня 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Найменування етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2022 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень- листопад 2022 року	
4	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2022 – квітень 2023 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2023 року	
6	Написання другого розділу дипломної роботи	Гравень-вересень - 2023 року	
7	Написання «чорнового» варіанту дипломної роботи	Жовтень- листопад 2023 року	
8	Попередній захист дипломної роботи	Листопад 2023 року	
9	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2023 року	
10	Подача дипломної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Студент
Керівник

_____ Ж. ЗЕЛІНСЬКА
_____ І. ПРИЙМАК

Анотація

Тема роботи: «**Екзистенційні мотиви у прозі Василя Кожелянка**. Автор – **Зелінська Ж. Ю.** Науковий керівник – **Приймак І. В.** Обсяг дипломної роботи – 71 сторінка, із них 67 сторінок основного тексту. Робота містить 65 джерел посилання.

Ключові слова: *екзистенціоналізм, сучасна українська література, проза, В. Кожелянко.*

Об’єкт дослідження – прозові твори В. Кожелянка ХХ – початку ХХІ ст.), літературно-критичні статті.

Предмет дослідження – особливості впливу філософії екзистенціалізму на формування художнього стилю В. Кожелянка у контексті розвитку сучасної української літератури.

Мета дослідження полягає у виявленні екзистенційних мотивів прозової спадщини В. Кожелянка.

Творчість В. Кожелянка неодноразово ставала об’єктом пильної уваги з боку літературознавців, однак у зв’язку з появою низки сучасних досліджень, присвячених впливу філософії екзистенціалізму на художню творчість, актуальним є аналіз творчості сучасного українського письменника з урахуванням цієї світоглядної парадигми.

Твори В. Кожелянка, передусім прозові, виразно позначені впливом ідей філософії екзистенціалізму.

В малій та великій прозі автор подає низку картин, у яких розкривається людська екзистенція шляхом відтворення трагічної атмосфери. Письменника цікавлять складні питання буття, існування окремого індивіда у соціумі, які він розв’язує на сторінках своїх творів.

Центральним об’єктом рефлексій у новелах письменника постає людина, її буття у світі, її почуття, переживання, ставлення до навколишнього середовища, прийняття або неприйняття тих чи інших форм існування.

Автор _____ Ж. ЗЕЛІНСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА КАТЕГОРІЯ.....	10
1.1. Основні теоретичні положення екзистенціалістської філософської концепції.....	10
1.2. Вплив філософії екзистенціалізму на літературну творчість.....	17
РОЗДІЛ 2. ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА.....	27
2.1. Творчість В. Кожелянка у літературному процесі кінця ХХ — початку ХХІ ст.....	27
2.2. Екзистенційне спрямування прозової спадщини письменника.....	31
2.2.1. Новелістика В. Кожелянка крізь призму філософії екзистенціалізму.....	31
2.2.2. Екзистенційне наповнення теми національної поразки в романі „Конотоп”.....	45
2.2.3. Проблеми національної пам’яті в романах “ЛжеNostradamus” та „Ефіопська Січ”.....	52
2.2.4. Пошуки національного героя у романі “Третє поле”.....	58
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку української літератури одним з основних завдань дослідників початку XXI століття є з'ясування питання наукової рецепції творчості окремого письменника у національному та зарубіжному дискурсі у взаємодії з філософськими тенденціями доби. Екзистенціалізм як філософська течія виник наприкінці XIX — початку XX ст., але питаннями людського існування та сенсу буття цікавилися ще в античні часи, зокрема такі думки висловлювали Сократ, Платон, Арістотель. Однак поняття “екзистенції” виникло й набуло поширення завдяки роботам філософів головним чином у XX ст.: С. К’еркегора, К. Ясперса, М. Гайдеггера та ін. Але, не лише філософи порушували ці питання: проблеми людської екзистенції завжди були в центрі уваги майстрів слова. Одним із таких є Василь Кожелянко – відомий письменник межі XX-XXI ст.

Перу майстра прози належать дві збірки малої прози, кілька романів, поетичних збірок. Він досяг визнання у світі художньої літератури завдяки своєму неординарному погляду на світ, зануренням у далекі історичні події, роздумами над філософськими питанням сенсу людського існування. Творчий доробок В. Кожелянко відомий на українських та зарубіжних теренах, деякі твори перекладені іноземними мовами, серед яких – фінська, німецька, англійська, російська та інші.

В останній рік минулого тисячоліття прозаїк, поет, журналіст Василь Дмитрович Кожелянко дебютував романом „Дефіляда в Москві”, написаним у жанрі альтернативної історії України (за Р. Харчук). Сучасні філософсько-літературознавчі розвідки про творчість цього митця, спогади його друзів-сучасників свідчать, що він серйозно цікавився теоріями провідних філософів-екзистенціалістів, особливо близькими до його розуміння були праці А. Камю,

Ж.-П. Сартра, К. Ясперса, М. Гайдеггера. Прояви екзистенційних мотивів можна простежити на прикладі прозової спадщини В. Кожелянка. Апелюючи до філософської заглибленості письменника, варто проаналізувати екзистенційний потенціал його творчого доробку.

На сьогодні у вітчизняному літературознавчому дискурсі є багато матеріалів у яких розглядаються окремі аспекти творчості В. Кожелянка. Маємо на увазі численні відгуки на його книги, інтерв'ю, рецензії, переклади. Дослідженням творчості В. Кожелянка протягом останніх десятиліть займалися літературознавці та критики Є. Баран, О. Бойченко, В. Даниленко, А. Добрянський, М. Ільницький, К. Родик, Н. Сняданко, Е. Соловей, О. Харлан, І.–Б. Терещенко; мовознавці Л. Белей, Н. Колесник, М. Максимюк.

2012 року М. Максимюк захистила кандидатську дисертацію на тему „Онімний простір постмодерністського тексту (на матеріалі творів Василя Кожелянка)”. 2012 року в серії „Бібліотека „ЛітАкценту” побачила світ книга „Літературна дефіляда. Сучасна українська критика про сучасну українську літературу”, де вміщено нарис „Тріумфальна дефіляда Василя Кожелянка”, авторкою якого є професорка Е. Соловей. Дослідниця вдається до узагальнення ідейно-тематичних та стильових пошуків письменника й визначення місця його творчості в сучасному національному літературному процесі.

Окремі аспекти творчої діяльності письменника подані у статтях [25], та в монографії В. Даниленка [26], навчальному посібнику з літератури постмодерного періоду Р. Харчук [64], у другому томі антології „Письменники Буковини” [60].

Однак у зв'язку з появою низки сучасних студій, присвячених впливу філософії екзистенціалізму на літературну творчість, відсутність спеціального дослідження прозового доробку В. Кожелянка поза філософськими вимірами

екзистенціалізму, актуальним є аналіз прозової спадщини письменника з урахуванням цієї світоглядної парадигми.

Мета дослідження полягає у виявленні екзистенційних мотивів прозової спадщини В. Кожелянка.

Тому в роботі ставляться і розв'язуються такі завдання:

- визначити основні постулати філософії екзистенціалізму та їх реалізацію в сучасному літературному контексті;
- проаналізувати наукові дослідження, в яких розглядається екзистенціалізм як філософський напрям;
- виявити фактори, що сприяли поширенню ідей екзистенціалізму в сучасній українській літературі;
- дослідити творчість В. Кожелянка в оцінці літературної критики;
- простежити екзистенційне наповнення новелістики письменника;
- визначити характерні риси та філософські підвалини у романній спадщині.

Об'єкт дослідження – прозові твори В. Кожелянка кінця ХХ – початку ХХІ ст.), літературно-критичні статті.

Предмет дослідження – особливості впливу філософії екзистенціалізму на формування художнього стилю В. Кожелянка у контексті розвитку сучасної української літератури.

Джерельною базою дослідження стали тексти романів Василя Кожелянка „Конотоп” (1998), „ЛжеNostradamus” (2001), „Третє поле” (2007), „Ефіопська Січ” (2011), книги малої прози „Логіка речей” (2007) та „Чужий” (2008).

Методологічною базою магістерської роботи є фундаментальні історико-літературні праці Н. Бернадської, Т. Бовсунівської, Р. Гром'яка, Т. Гундорової, В. Даниленка, І. Денисюка, Я. Поліщука, І. Франка, Р. Харчук та ін.

Методи дослідження. Досягнення поставленої в роботі мети при вирішенні конкретних завдань зумовило застосування генетичного, хронологічного, проблемно-тематичного, культурно-історичного, герменевтичного, компаративного методів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній здійснено спробу комплексного аналізу прозового доробку В. Кожелянка у тісних зв'язках із філософським дискурсом сучасності. Творчість письменника розглядається під кутом впливу філософії екзистенціалізму, досліджується в літературному контексті свого часу та у зв'язку з традиціями європейської літератури.

Практичне значення зумовлене можливістю використання матеріалу дослідження під час проведення уроків позакласного читання, вивчення сучасного літературного процесу, а також можуть бути застосовані у подальшому дослідженні прозового доробку письменника.

Апробація дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи оприлюднено на “Подільських філологічних читаннях” викладені у статті, надрукованій у збірнику «Поділля. Філологічні студії».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаної літератури.

Розділ 1.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА ЛІТЕРАТУРНО-МІСТЕЦЬКА КАТЕГОРІЯ.

1.1. Основні теоретичні положення екзистенційної філософської концепції.

На сучасному етапі розвитку художньої літератури спостерігаємо особливий інтерес до виявлення філософії екзистенціалізму в творчості письменників. Предметом дослідження цієї філософської гілки є сутність людського буття, пошуки сенсу існування, боротьба за виживання. У літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. формується коло проблем і питань, відповіді на які закорінені у працях відомих філософів ХХ ст.

Екзистенціалізм (від лат. *existentia* – існування) філософсько-художня течія, яка реалізувала себе через літературу, театр, художнє мистецтво і філософські твори. Значного поширення ця філософська течія набула у літературі. Основні теоретичні постулати цього вчення зустрічаємо у працях відомих вчених: Серена К'єркегора (1813-1858) у ХІХ ст. та Карла Ясперса (1883-1969) і Мартіна Гайдеггера (1889-1976) у ХХ ст.

Засновником цього напрямку в світовій практиці можна вважати датського мислителя Сьорена К'єркегора, німецького філософа Фрідріха Ніцше, Артура Шопенгауера. Використовуючи надбання теоретиків екзистенціалізму, можна стверджувати, що ця філософія виникла на ірраціональній основі. Екзистенціалізм розглядають також і в більш широкому значенні – як умонастрій з притаманними йому спільними світоглядними мотивами. Серед головних представників цієї філософії в Німеччині – Мартін Гайдеггер і Карл Ясперс, у Франції Габріель Марсель, Жан-Поль Сартр, Альбер Камю.

Як відомо, поняттєвий комплекс цієї світоглядної настанови бере початок ще в 1840 – 1850-х роках у творчості данського мислителя Серена К'єркегора (саме йому належить і термін “екзистенція”); наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. реалізується в контексті “філософії життя”, головними для якої були ірраціональні чинники людського буття, а вже пізніше в 1920—1930-х роках виокремився у філософський напрям, знайшовши своє обґрунтування, зокрема, у працях Мартіна Гайдеггера, Моріса Мерло-Понті, Жана-Поля Сартра, Карла Ясперса, Альбера Камю, Габрієля Марселя, Хосе Ортеги-і-Гассета.

Екзистенціалізм взаємодіяв із психологією й теологією, збагачувався етичними й естетичними контекстами, що дало привід дослідникам говорити про “культурний образ екзистенціалізму” та означувати його як “культурний рух”, “етичну теорію” тощо [див.: 20]. Ідеї екзистенціалізму активно увійшли в мистецький дискурс, зокрема в літературний, розширили й поглибили проблематику прози і драматургії, засвідчивши взаємозв'язок філософії і літератури (творчість європейських, американських та українських письменників).

Щоб зрозуміти тенденції розвитку експресіонізму, треба виокремити проміжок часу, коли остаточно дозріли його світоглядні ідеї. Не випадково М. Гайдеггер стверджував, що “література і мистецтво є не чим іншим, як „в буквальному сенсі світоглядом” [21,с.112]. Початок ХХ століття, як ми вже спостерегли, – це повернення до ідеалістичних напрямів, пов'язаних із системами Е. Канта у філософії, це час народження феноменології і небувалих тріумфів А. Бергсона (інтуїціонізм стає найбільшою сенсацією епохи), це реабілітація вигнаної позитивізмом метафізики, а в сфері етики – реакція проти релятивізму та історизму. Поряд із А. Бергсоном росте вплив особистості Ф. Ніцше, який виявляється в експресіоністичній спрямованості, діонізійності та активізмі. У 1900 році З. Фройд публікує фундаментальну працю з

психоаналізу „Тлумачення сновидінь”, метою якої було проникнення в позасвідомі психічні процеси. Теорія відносності А. Ейнштейна з’явилась у 1905 році, а в наступному п’ятилітті П. Пікассо та його колеги представили й розвинули кубізм у живописі. Ці та інші особистості згодом революціонізували світ, змінивши уявлення людей про всесвіт і самих себе й таким чином заклали підвалини формування екзистенціалізму.

Ця світоглядна течія виникла після I Світової війни, далі продовжила своє формування в 30-40-ві рр. XX ст, найбільшого розвитку досягла в 50-60-ті XX ст. Джерела цього світоглядного напрямку зустрічаємо у працях німецького мислителя XIX ст. Е.-С.К’єркегора, який вперше сформулював антитезу “екзистенції” та “системи” (гегелівського панлогізму). Сформувалася світоглядна доктрина екзистенціалізму в працях німецьких (М. Гайдеггер, 1889-1976; К.Ясперес, (1883-1969) та французьких (А.Камю, 1913-60; Ж.-П.Сартр, (1905-80) філософів та письменників. Як система екзистенціалізм внутрішньо неоднорідний, його основою є ідеї феноменолога Е.Гуссерля (1859-1938) і екзистенціаліста М. Гайдеггера. Естетична теорія близька до теорії інтуїтивістів. М. Гайдеггер вбачав єдиним джерелом художнього твору самого митця. Письменник, на його думку, у своєму творі виражає тільки себе, а не об’єктивну реальність. Створена ним дійсність стоїть над часом та суспільством, бо розкриває таємницю буття взагалі.

У філософії екзистенціалізм поділяється на два напрямки: атеїстичний і християнський. “Екзистенціальна філософія розділила проблему смерті на релігійно-метафізичний аспект та онтолого-індивідуальний. Так, на думку С.К’єркегора, “людина приречена на смерть. Однак, фізична смерть – не є кінець, вона лише перехід до іншого життя. І тому вона не є страшною. Дійсний страх смерті є екзистенціальним. Він є внутрішнім двобоєм людини зі своїм Я. І людині вкрай важко такий страх подолати.” [5, с.241].

Серед представників атеїстичної гілки є, наприклад, Мартін Гайдеггер і Жан-Поль Сартр. Серед представників християнства – Карл Ясперс і Габріель Марсель. К. Ясперс у своїй праці “Екзистенціальна філософія“ (1938) охарактеризував екзистенціалізм та визначив його основні поняття),

Жан-Поль Сартр – відомий французький письменник, філософ, мислитель. Свого часу був учасником французької революції, багатьох протестів проти військових дій. Найвідомішим твором автора є його перший роман “Нудота“. Лауреат Нобелівської премії з літератури. Всі твори автора – яскраві приклади екзистенційної літератури. Він майстерно зображує хворобливі психічні стани, різні спектри почуттів і розуму людини, котра перебуває у відчаї. Сартр є представником атеїстичного екзистенціалізму, який є більш близьким до літератури. Хоча й друга гілка також презентує ідеї безсмертного песимізму. Вони відрізняються одна від одної лише розумінням ролі Бога в суспільстві. За твердженням Ж.-П. Сартра, лише людина є єдиним законодавцем своїх вчинків, єдиним джерелом усіх моральних оцінок та цінностей.

Екзистенціалізм не є синонімом філософії існування. Окремі мислителі ставляться до екзистенціалізму суб’єктивно. Наприклад, Ясперс однозначно відкидає екзистенціалістів. Для нього екзистенціалізм є “викривленням“ первісного екзистенціального вихідного пункту.

А. Камю порвав із Ж.-П. Сартром і сам відкинув навіть ярлик філософа. Гайдеггер назвав філософію Сартра просто “помилкою“, але дуже плідною. Хоча насправді творчість Гайдеггера справила значний вплив на виникнення екзистенціалізму, він не вважав себе екзистенціалістом У його праці “Буття і час“ (1927) є підзаголовок “Замах на фундаментальне право“. Основним предметом філософії Гайдеггера було вчення про буття в собі, узагальнення, а не аналіз існування. Існування лише “вторинне“. Буття було первинним, це твердження він обговорює у своїй онтологічній відмінності. Більш того,

Гайдеггер, крім філософії, також вивчав теологію, і сартрівський атеїзм був йому неприйнятний.

Хоча екзистенціалізм набув найбільшої популярності у Франції, зародився він у Німеччині після Першої світової війни. Страх перед війною неминуче відбивався і в цій філософії. Екзистенціалізм поширився у Франції згодом, під час окупації, головним чином завдяки поглядам Сартра.

Французький філософ, письменник, драматург і всебічний інтелектуал Жан-Поль Сартр відомий людям з усього світу своїм винятковим талантом. Він був дуже обізнаний із західною культурою, детально вивчав феноменологію Гуссерля і онтологію Гайдеггера. Вплив останнього на Сартра очевидний і прослідковується у його фундаментальній книзі “Буття і небуття”, у якій автор певним чином наслідує Гайдеггера, але іноді їхні думки повністю розходяться. Наприклад, у самому понятті “існування”. Для Сартра існування є по суті ніщо, невинна чиста істота. Людина ще не існує сама по собі, вона передує сутності, вираженій термінологією Сартра. Філософ у книзі “Буття та ніщо” проаналізував ключові екзистенційні теми, які були розкриті в наступних роботах” [53].

Одним із факторів, які зробили екзистенціалізм таким популярним, була універсальність самого філософа. Він не лише теоретизував певні світоглядні положення, а й втілював їх у своїй творчій діяльності. Ж.-П. Сартр був надзвичайно обдарований письменником, драматургом і журналістом. Його оповідання, повісті, романи, драми були відомі у всій Європі. “Звичайно, не буде перебільшенням розглядати Сартра для найуспішнішого медіа-філософа всіх часів. Він був інтелектуалом, який став іконою громадськості. Він торкався тем, які легко викликали резонанс у багатьох людей” [22, с.67].

Екзистенціалісти на чолі з Сартром порушували питання про сенс життя та абсурд, долю, свободи, відповідальність, вибір... Франція перебувала в умовах

окупації нацистською Німеччиною. Усі утиски гітлерівського режиму, національне та духовне приниження було передано через екзистенціальну літературу.

Екзистенціалізм набув такого вагомого поширення в суспільстві тому, що основою цієї філософії був суворий індивідуалізм (принаймні від початку Сартр почав пов'язувати екзистенціалізм з марксизмом). Індивідуалізм викликав суб'єктивний інтерес до читача, він легко ототожнювався з героями. Головний мотив більшості творів означеного періоду – страх смерті, до якої неминуче наближається і яка є суттю “буття”.

Роман “Нудота” став дебютним у літературній творчості письменника і залишається головною працею його життя. У цьому творі письменник порушує типові для екзистенціалізму теми: абсурдність людського життя, доля, відчай, безвихідь, страх. Світову популярність принесла Сартру також інші твори: “Слова”, “Мухи”, “Троянки”, “За зачиненими дверима”, “Уява”, “Трансцендентність его ...” та інші.

Головною темою усіх праць письменника є світ, а головним героєм є людське існування. “Існування виникає довільно, без причини, не освячений і не виправданий жодним Богом, існування, яке прирікає нас бути вільними і, отже, відповідальними за свою долю: існування, події якого ми радше випромінювалися до того, як вони були піддані їм: тривога, яку ці фіксовані певності викликають у нас: комедії, які ми граємо на собі, щоб уникнути цієї тривоги недобросовісно, якщо так відчувати все це – бути екзистенціалістом” [53, с.203].

Для Сартра людина є творцем своєї долі, вона вибирає свою долю, події та причини. власні нещасні випадки. Стати повною людиною означає ввійти в речі і віддати їх події. Однак іноді вони дещо суперечать один одному, коли Сартр каже: “Зрештою, раптом чи співаємо на самоті, чи ведемо народи” [53, с.203].

На думку прихильників цієї течії, людину неможливо диференціювати, тому що в момент свого народження вона є ніщо. Чимось вона стає значно пізніше і буде такою, якою вона себе зробить, однак це є невизначеним. Тому цілком зрозуміло, що людина не лише така, якою вона себе уявляє, але й постає такою, якою вона себе, доклавши зусиль, зробить. “Людина, – пише Ж.-П. Сартр у своїй праці “Екзистенціалізм – це гуманізм“, – повністю і завжди вільна“ [55, с. 218]. Все залежить лише від того, ким особа збирається бути, тому що не існує умов, які визначають її вибір. Філософа цікавить сама структура буття і те, як уявлення про цю структуру впливають на моральні позиції людини. Увівши поняття “ніщо“ як принцип людського існування, Ж.-П. Сартр дещо ускладнив пошук позитивного змісту в людському житті.

Це вчення здебільшого є плодом інтеграції літературно-художнього і філософського мислення. Часом воно розглядається як філософська течія, що на пізніх етапах розвитку стає літературною, проявившись у творчості численних західних письменників середини – другої половини ХХ ст. .

Серцевина екзистенціалізму – в індивідуалізмі та суб’єктивності. Зовнішній світ і відносини людей досліджуються в світлі категорії існування, тобто суб’єктивності особи. Окрім цього, людське існування сприймається як вихідний пункт роздумів над світовими проблемами. Власна суб’єктивність для кожного дорожча за будь-яку об’єктивність: в цьому одна з причин її популярності. Адже особа безмежно зацікавлена власним буттям. Зосередження на суб’єктивності водночас не означає сприйняття особи поза своїм оточенням.

Отже, філософські ідеї, які продукували представники екзистенціалізму, зокрема Сартр, знайшли своє втілення у різних видах суспільної, політичної, громадської та мистецької діяльності.

1.2. Вплив філософії екзистенціалізму на літературну творчість

Розвинувшись і набувши поширення як філософська течія, екзистенціалізм надалі перетворюється на течію літературну, адже “за своєю філософською мовою і стилем викладу являє собою деякий синтез літературно-художнього жанру з етико-аксіологічною філософською рефлексією“ [8, с. 47]. Яскраво це перетворення спостерігаємо в Жана-Поля Сартра і Альбера Камю.

У художній літературі питання екзистенціалізму постають після Другої світової війни, коли існування починають розуміти як похмуре життя без ілюзій. Миці слова все частіше намагаються знайти відповіді на одвічні питання буття та існування та відшукати сенс людського життя у недосконалому світі. “Мистецтво не можна аналізувати, інтерпретувати, його потрібно тільки переживати, бо це – символ. Правда, яку несе твір, завжди суб’єктивна та індивідуальна, бо реальність піддається в художньому творі “запереченню“, вона “переборюється“, підтверджуючи активність свідомого й підсвідомого у митця“ [55, с. 223].

Ці положення по-різному розвивають представники екзистенціалізму в мистецтві: для Г.Марселя і К.Ясперса характерним є дещо містичне розуміння цих постулатів, для Ж.-П. Сартра – соціально-політичне, зокрема він ствердує, що “екзистенціалізм – це гуманізм“. К.Ясперс розумів мистецтво як здобуття свободи через “соціальну комунікацію“, як почуття надприродного, Бога. За К. Ясперсом, екзистенція є основою того буття, яке можна зрозуміти лише завдяки переживанням [53, с.82].

Екзистенціалісти розрізняють поняття “буття“ та “існування“ (екзистенція): перше належить до навколишнього та соціального світу, а друге належить до внутрішнього життя людини, зокрема її індивідуального “я“.

Ж.-П.Сартр розглядав мистецтво як спосіб формування в людини потреб свободи, передусім суспільно-політичної. Екзистенціалізм у художніх творах зчаста відбиває настрої інтелігенції, розчарованої соціальними та етичними

теоріями свого часу. Письменники прагнуть збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя. На перше місце вони висувають категорії абсурду буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті. Для них трагічне напало – ірраціональне, вовохопне ставлення людини до життя, універсальний спосіб буття людини в суспільстві, бо світ – абсурдний, ніщо, я існування, екзистенція людини – це “буття для смерті” як єдиної мети та підсумку існування. В есе “Що таке література?” (1948) Ж.-П. Сартр увів поняття “ідейної літератури”, яка, на думку філософа, заснована на тому, що мистецтво слова є відповідальною складовою, і ця відповідальність має бути відображена не лише у формі твору, а й у змісті. [55, с.81].

Найчастіше письменники-екзистенціалісти застосовують прийом розповіді від першої особи, що передає злиття наратора-споглядача і споглядуваного, хитке місце наратора в просторі та часі, що веде до особистісної міфологізації, якій байдуже, чи це житейська правдоподібність, чи притчева алегорія. Не випадково Ж.-П.Сартр назвав письменників “ковачами міфів”, “творцями знаків”.

Екзистенціалізм знайшов своє вираження у різних видах мистецтва, зокрема в живописі. Норвезький художник Едвард Мунк (Edvard Munch, 1863-1944) наразився на гучний скандал, коли в 1892 році виставив свої твори в Об’єднанні мистецтв у Берліні. “Крик” – одна з найвідоміших картин художника – яскравий приклад того, в який спосіб зовнішня форма може бути вираженням внутрішніх переживань. Епіцентр полотна – людина в екстазі жаху з обличчям крайнього розпачу і безнадії. Вона намагається руками закрити собі вуха, щоб не чути крику, який виривається з її вуст. Свідоме самооголення, крик душі, невротичний характер творчості Е. Мунка загалом характерні для мистецтва початку століття. Суб’єктивізм та індивідуалізм заперечують всі

табу, розширюючи можливості самовираження, виявлення глибоко прихованої оригінальності кожної особистості.

Незважаючи на те, що живопис і література як явища мистецтва користуються абсолютно відмінними технічними засобами зображення (фарбою і словом), в їх основі лежать одні й ті ж самі художні принципи і форми естетичного та пізнавального освоєння світу (образи, символи, контрасти, мотиви тощо). Так, П. Пікассо, розмірковуючи про мистецтво живопису, часто повторював, що “картини потрібно писати”. І. Франко в праці “Із секретів поетичної творчості” основну відмінність між малярством і поезією вбачав у тому, що техніка першого „зв’язана нерозривно тільки з одним змістом зору, коли тим часом друга дає можливість апелювати до всіх зміслів” [63, с.108]. Якщо взяти до уваги те, що література розвивалася у тісному зв’язку із живописом, то не дивно, що значна кількість письменників уміло володіла як пером, так і пензлем. Через це неповним видаватиметься аналіз літературних явищ і тенденцій поза малярством.

Варто зазначити, що усі художники-екзистенціоналісти (як німецькі, так і французькі) прагнули передусім одного – вираження екстази, напруги і сили, тож використовували для цього шалені й вібруючі лінії та барви. На полотнах цих митців переважали фантастичні кольори, що виконували функцію скоріше експресивну, ніж описову. Відтак не залишалось зв’язку з емпіричним аспектом предметів, який слугував художникам як вихідний пункт. Полум’яно-жовті або криваво-червоні обличчя, помаранчеве волосся, блакитні коні діють так, що увага відволікається від предмета, бо її привертає інтенсивний, ненатуральний колір. Подібно до того як метафора, відбиваючи екзистенцію предмета, стає його екзистенцією, так і кольори художнього полотна поглинають у себе тіла, чийми атрибутами вони є. Такого виду живопис відмовився представляти зовнішній світ і став чистою композицією експресивних якостей.

Поширення ідей екзистенційної філософії сприяло виникненню екзистенційної літератури.

Екзистенціалізм у літературі – це одна із течій модернізму, коли автор зображує життя особистості, відтворюючи художню дійсність, яка розкриває сенс життя взагалі. В основі філософії екзистенціалізму лежить твердження абсурдності буття. Абсурд – це розлад. Людина бачить у навколишньому світі лише те, що вона хоче бачити, тим самим проектує свої дії і суб'єктивні погляди.

Екзистенційні мотиви поширилися у художній літературі ХХ ст., зокрема у творчості відомих європейських та американських письменників: А. Мальро, Ж. Ануя, Б. Віан, В. Голдінга, А. Мердока, Дж. Фаулза, Г. Е. Носсака, А. Дьобліна та ін. Центральне поняття цього філософського вчення – екзистенція (людське існування) проявляє себе через турботу, страх, рішучість, совість у “межових ситуаціях” (боротьба, страждання, смерть). Осягаючи сутність свого існування, людина знаходить справжню волю, що полягає у виборі самого себе й свідомому сприйманні відповідальності за все, що відбувається у світі. У творчості українських письменників екзистенціалізм не набув такого широкого розповсюдження, як у літературах країн Західної Європи, але екзистенційні мотиви зустрічаємо уже в творчості представників раннього українського модернізму: Б.-І. Антонича, В. Винниченка, Лесі Українки, Є. Плужника, В. Свідзинського, І. Франка.

Екзистенціалізм у літературі містить елементи інших художніх стилів: реалізму або натуралізму. Персонажами у таких творах зчаста є ізольований, самотній і психічно розірваний герой. Він в жодному разі не повинен тяжіти до раціональності оповідача, а той, в свою чергу, не може ніяк інтерпретувати персонажа, він лише зображує його внутрішній світ, намагається зобразити головного героя як розділену істоту, яка відчужилася від себе та усього світу.

Екзистенційна література є лише описовим аналізом, тобто не намагається давати відповіді на значущі питання існування. Екзистенціалізм у філософії та літературі – це жорстокий мікроаналіз буття.

Цей філософський напрям прагне не пояснити існування, а, таким чином, осягнути його, щоб реципієнти могли зрозуміти, що екзистенціалізм універсальний насамперед у своїй абстрактності. Функціонування такого типу художнього мислення має свої особливі риси, серед яких дослідники виокремлюють такі: тенденція до уподібнення зі спільнотою, з її суттєвими особливостями, яким надається космічний характер, з універсальним духом як космічною силою. Екзистенціалізм шукає вічного, тому людина повинна бути тільки людиною, вона перестає бути громадянином, таким способом митці відокремлюються від впливу суспільних технологій. Між нею і космосом немає перепони. Така діалектика універсальних тенденцій є домінантною філософською рисою екзистенціалізму. При цьому екзистенціалізм є дуалістичний – це дуалізм духу і матерії. До того ж часто добро уподібнюється з духом, а зло з матерією. Будучи зорієнтованими на добро моральне (воля, справедливість), письменники-екзистенціалісти приділяли меншу увагу добру естетичному.

Щоправда, цей філософський напрям не виробив якоїсь конкретної практичної і єдиної програми дій, в його ідейно-літературних настановах були змішані найрізноманітніші й не завжди погоджувані один з одним погляди – демократія, соціалізм, анархізм, комунізм, пацифізм, антимілітаризм та антикапіталізм, але це не мало важливого значення, тому що складання програми не є обов'язком поетів. Уже сама ініціатива активізму, повернення до глибшого, ідейного сенсу екзистенції людини була цінною, значущою рисою, яка сприяла творчим тенденціям життя.

Екзистенціалізм у літературі побудований на філософському мисленні, визначенні місця індивіда у житті. Прикладом може служити п'єса Сартра "Відчуження публіки" (1954), що досить містифікує людину. Самотність і тривога, які відчувають герої, походять від нікчемності, запропонованої Сартром своєю заявою: "Я благав, я благав про знак, я посилав повідомлення до небес: жодного відповідь. Небеса навіть не знають мого імені. Кожну секунду я запитував себе, що здається, я в очах Бога. Тепер я маю відповідь: нічого. Бог мене не бачить, Бог мене не чує. Бачите порожнечу над нашими головами? Це бог. Бачиш цю рану в дверях? Це є Бог. Бачите оту дірку в землі? Бог знову. Тиша – це бог. Відсутність – це бог. Бог, це самотність людей" [53, с.32].

Людина у трактуванні автора-екзистенціонала не знає, що означає бути людиною, і нічого не знає про світ, у якому живе. У цьому є головна причина розпачу людей, що змодельовано у характерах літературних персонажів. Герої усвідомлюють свою нікчемність, яка їх оточує. Сартр виражає своє ставлення до релігії зі словами: "Релігія – це особистий досвід, який позбавляє нас нікчемності" [53, с.34]. Ось чому герої екзистенціальної літератури подекуди перестувають моральні норми. Така література також сягає минулого до моделей стародавньої історії та міфології, які представники намагаються переосмислити читачі. Для Камю це, наприклад, "Міф про Сізіфа" (1942) чи драма "Калігула" (1944). Сартр перефразовує "Орестію" Есхіла у своїй п'єсі "Мухи" (1943) або у власній у п'єсі "Троянки" (1962) перефразовує однойменну п'єсу Евріпіда.

Основним мотивом екзистенціалізму в літературі є проблема існування і свободи. Цей філософсько-мистецький напрям дає митцеві найвищу свободу творчості. Серед основних чинників вияву екзистенціалізму в літературній творчості можна виокремити такі:

1. Метою екзистенційної літератури є аналіз конкретного індивідуального буття. Головний герой завжди один, хоча поруч з ним діють інші персонажі, але автор описує персонажа по відношенню до натовпу людей, а не як частину натовпу. Кожен досвід існування унікальний і має свою власну суб'єктивну істину.
2. Головний герой – господар своєї долі. Автор екзистенційної літератури саме так трактує вільний вибір персонажів.
3. Екзистенціалізм не є ідеологією, навпаки, він протистоїть усім ідеологіям, тому ми не можемо вивести жодної універсальності з вчинків персонажів.
4. Герой літературного твору має протидіяти суспільству, державі, середовищу, ворожому "іншому", тому що всі вони нав'язують їй свою волю, мораль, свої інтереси й ідеали;
5. У літературі існування зображується динамічно як серія непередбачуваних подій.
6. Існування має бути описане у зв'язку з іншими існуваннями. Одна з сутностей екзистенційного зображення людського існування – це спілкування з іншими людьми. Існування існує у взаємовідносинах до іншого існування, в якому воно проектується.

Екзистенціалізм як філософська концепція та мистецький напрям – одне з найбільш поширених явищ світового літературного процесу. В сучасній українській літературі мотиви екзистенціалізму знайшли вираження у творах Валерія Шевчука, Юрія Андруховича, Галини Пагутяк, Сергія Жадана, Віктора Неборака, Любка Дереша.

Екзистенціалізм – це одна із течій модернізму, коли джерелом художнього твору є імпульси письменника, його думки, почування та переживання, він передає картини життя героїв, відтворюючи художню дійсність, занурюючись у складний світ внутрішніх почуттів і переживань. В основі філософії

екзистенціалізму лежить твердження про абсурдність буття. На думку прихильників цієї теорії, людина бачить у навколишньому світі лише те, що вона хоче бачити, тим самим проектує свої дії і моделює суб'єктивні погляди.

Національне мистецьке життя, завжди було органічною частиною загальноєвропейського літературного процесу, тому не могли письменники оминати своєю увагою пошуки екзистенційних складових. З огляду на історичний досвід, національні особливості психології народу та чотири основні джерела нашої культури (етноавтохтонне, східне, візантійське та латиноєвропейське), що у своєрідному змаганні завжди прагнули до синтезу, в українській літературі процес засвоєння світових тенденцій позначений певними специфічними рисами. Йдеться про працю А.Бичко та І.Бичка “Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального дослідження” [7]. На думку авторів, “особливо ефективним має бути застосування екзистенціальної методології для пізнання України, українства, української історії та культури в силу близької “дотичності” цієї методології до змісту українського світоглядно-філософського менталітету” [7, с.28].

Українська література у зв'язку з низкою ідеологічних заборон та обмежень, які існували в добу СРСР, була частково відірвана від європейського літературно-мистецького процесу, тому багато явищ світової практики доходили до нас із великим запізненням. Але про повну стагнацію культурного життя говорити не варто, у творчості низки дів національної літератури подибуємо екзистенційні мотиви.

В останні десятиліття зустрічаємо значну кількість праць, у яких порушені проблеми становлення та функціонування національного варіанту екзистенціалізму. У працях сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників проаналізовані основні засади вияву екзистенціалізму в творчій парадигмі окремих митців-літераторів. Дослідники літератури вирізняють у творах

письменників такі риси екзистенціалізму, як самоусвідомлення, визначення свого призначення вжитті, усвідомлення абсурдності світу, розчарування в навколишньому світі, прагнення до внутрішньої свободи, вбачаючи засади цього філософського вчення ще в Г. Сковороди. Задовго до формулювання категоріально-поняттєвого апарату основних концепцій філософії екзистенціалізму, в українській гуманітаристиці виникає екзистенційне світобачення, найповніше виражене у категорії “мікросвіту“ та “сродної“ праці. Започатковані Г. Сковородою ще у 18 ст., ці екзистенційні тенденції ніколи не зникали в українській духовній культурі.

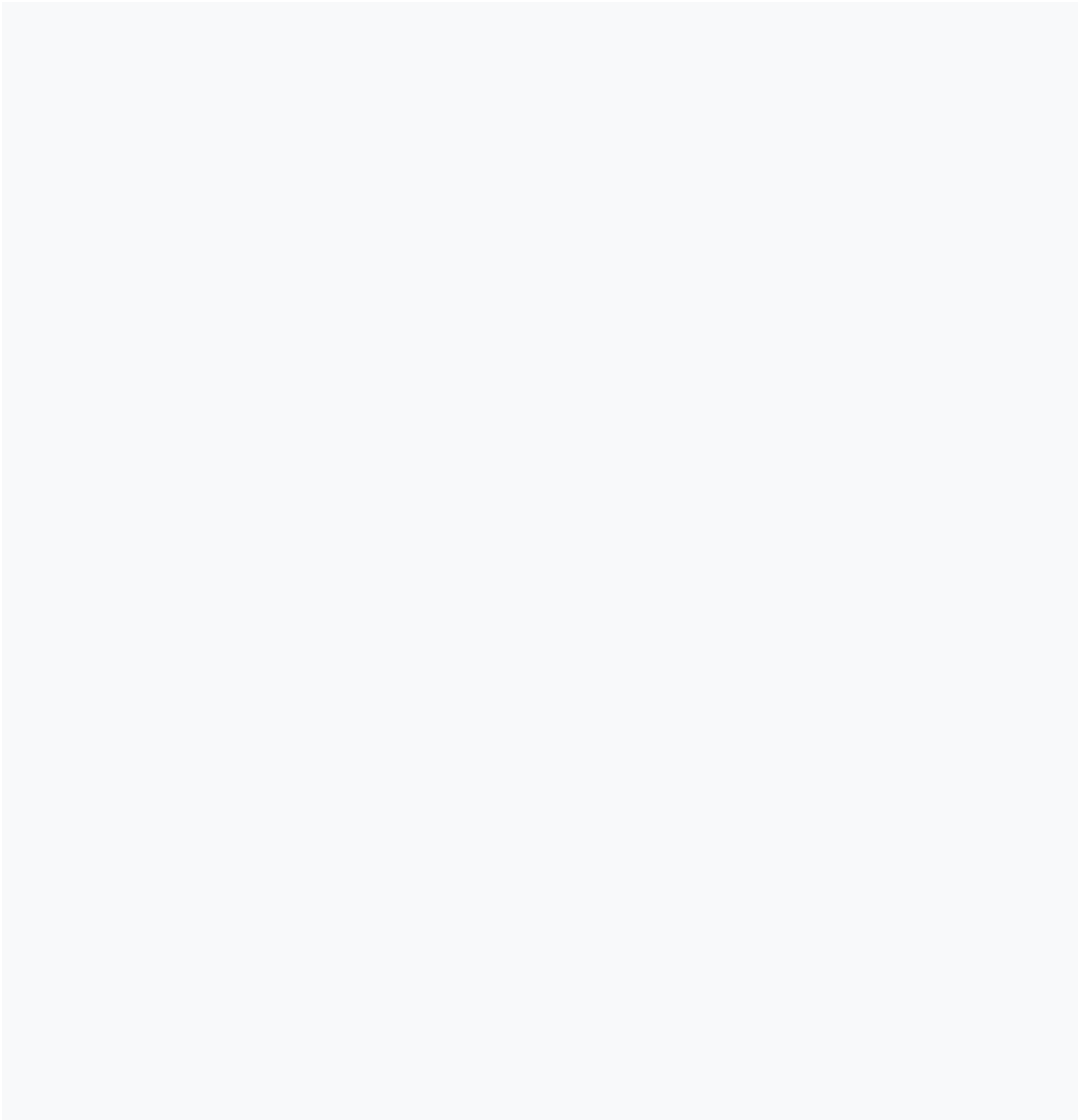
Поява нової проблематики, перенесення людини в центр художнього дослідження, актуальні філософські тенденції епохи: акцентування на морально-етичному аспекті буття особистості, внутрішніх колізіях – все це спричинило бурхливий сплеск екзистенціалізму в творчому процесі, зумовило пошук нових засобів психологічного зображення, адекватних письменницькому розумінню людської душі в її всезростаючій складності

Отже, можна говорити про явище художнього екзистенціалізму, тобто про відповідну стильову тенденцію в письменстві, яка була представлена ще до появи цього філософського напрямку на загальних теренах.

В її основі своєрідний умонастрій – трагічний світогляд, виникнення й поширення котрого, на відміну від конкретного суто інтелектуального дискурсу ХХ ст., не обмежене часовими рамками. Адже його початки сягають ще часів зародження філософського мислення, тобто періоду усвідомлення унікальності людського існування, його трансцендентної сутності. Розуміння трагізму буття людини у світі набувало особливої актуальності в переломні та кризові періоди історії людства й цивілізації.

Отже, екзистенційні мотиви – найпоширеніші в літературі ХХ століття, їхня поява зумовлена політичними, соціальними чинниками свого часу.

Головний герой художнього твору в авторській інтерпретації постає унікальною особистістю, спроможною змінювати хід світової історії, творити власний світ, але не завжди усвідомлює як це робити. Досить поширеною у творах митців є проблема самотності індивіда, відчуття відчуженості та спроможність “порозумітися” зі смертю. Таким чином, кожний письменник вирішує ці питання по-своєму, моделюючи неповторний світ людського існування.

РОЗДІЛ 2.**ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА**

2.1. Творчість В. Кожелянка у літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ ст.

У сучасній літературі постать Василя Кожелянка є однією з самобутніх та цікавих, увесь його творчий шлях є вагомою частиною українського літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття. Це один з найбільш успішних сучасних українських письменників, творчість якого жанрово розмаїта й стилістично різнопланова. Його твори гідно презентують сучасний літературний процес. вражають читачів і критиків неординарністю творчого мислення й оригінальними авторськими способами подачі думки. Його мистецька спадщина була високо оцінена літературознавцями та критиками й отримала чимало престижних премій. Перу Василя Кожелянка належать такі твори: “Дефіляда у Москві” (1997, премія “Сучасник”); “Конотоп” (1998); “ЛЖЕNostradamus” (1999); “Людінець пана Бога” (1999); “Котигорошко” (2000); “Тероріум” (2001); “Срібний павук” (2006); “Третє поле” (2007).

Відомий поет, прозаїк, драматург, літературний критик, журналіст дебютував поетичною збіркою “Терновий світ” у 1994 р. Але найбільшу популярність принесли йому прозові твори.

На сьогодні ще немає повної оцінки сучасними критиками, літературознавцями місця творчого доробку В. Кожелянка в сучасному літературному процесі. Так, Р. Харчук у післямові до посібника “Сучасна українська проза: Постмодерний період” (2008), згадує письменника серед представників так званої “масової літератури”. У II частині хрестоматії „Письменники Буковини другої половини ХХ століття” зустрічаємо довідку про життєво-творчий шлях В. Кожелянка, а також добірку його вибраних поезій та новелу „Чужий–2”. В. Даниленко у монографії „Лісоруб у пустелі: письменник і

літературний процес” [26]. серед численної когорти вісімдесятників зазначає й В. Кожелянка, а в списку п’ятдесяти найкращих сучасних українських повістей і романів, рекомендованих для прочитання, згадується твір „Дефіляда в Москві”. Численні відгуки на книги, інтерв’ю, рецензії є досить таки великими за обсягом. Однак, вони не дають змоги створити повну картину творчого доробку письменника, а навпаки – своїми розрізненими, часто суперечливими викладами розхитують систему фактів, створену відповідним сукупним матеріалом.

Дослідженням постаті В. Кожелянка в сучасному літературному процесі займалися літературознавці А. Аністратенко, В. Даниленко, А. Добрянський, М. Лазарук, Л. поліщук, Е. Соловей, О. Харлан, мовознавці Л. Белей, Н. Колесник, М. Максимюк, – всі науковці висловили у працях цілком різні, почасти протилежні судження щодо творів письменника, їх ідейно-тематичного та жанрового, стильового забарвлення, цільової аудиторії читачів тощо. Про актуальність і популярність прози В. Кожелянка свідчать також ті факти, що створено клуб любителів його творчості в Полтаві і 2014 р.; за мотивами роману „Срібний павук” поставлено виставу на сцені Чернівецького академічного українського музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської.

Найбільш ґрунтовно й повно у сучасному літературознавстві аспекти художньої прози письменника представлені у працях А. Аністратенко, де дослідниця аналізує літературну діяльність прозаїка та поета з погляду особливостей жанрово-стильової манери та своєрідності композиції художніх пологен. Кожен з творів В. Кожелянка займає окрему нішу в українській літературі, хоча видавнича доля кожного з них визначена не тільки і не стільки автором або характерними ознаками самих творів, але також, багато в чому, питаннями класифікації, сприйняття, маркування і нарешті – виданням і особливостями рецепції [2, с.32].

Дослідники справедливо наголошують на особливій лексичній наповненості творів, які містять західноукраїнський та діаспорний діалект на лексичному й граматичному рівнях, велику кількість okazіоналізмів, екзотизмів, відзначають яскравий ономастикон, який має широкий спектр впливу на різних рівнях твору – від власне номінативної, оцінної функції до жанроутворюючого складника та стильового маркера; специфічною рисою є публіцистичність викладу матеріалу, що включає деталізацію фактичних чинників оповіді, матеріальних подробиць (розлогі, аж до бароковості письма, описи наїдків, застіль, інтер'єрів, одягу персонажів, посуду, парфумів) і зменшення обсягу художніх описів (вони здійснюються письменником переважно через дію та ономастичні одиниці); емоційно забарвлені, часто рольові діалоги між персонажами є чи не єдиними накладеними на сюжет елементами; вплетення в художній стиль інших мовних стилів: публіцистичних виступів (газетних статей, щоденникових записів), епістолярних частин (листи, записки), ділових документів (оголошення, повідомлення тощо), суміщення жанрових видів, типів, різновидів. Попри неомодерністське та постмодерністське забарвлення художньої прози В. Кожелянка, відчувається явне домінування маркера альтернативної історії у творах автора.

Письменника зараховують до виразників класичної екзистенційної філософії, підставу для цього вбачаючи в художньо відтворених ними одвічно трагічних ситуаціях та відповідних їм екзистенціалах – страждання, відчаю, горя, болю, самоти, відчуження. Наявність екзистенційної проблематики у творчості Василя Кожелянка можна вважати знаковою рисою змістового складника індивідуального стилю письменника. Слід зазначити, що екзистенційні проблеми буття людини в зображенні письменника характеризуються відсутністю таких почуттів та переживань, як трагічність, розпач, страх. Також немає в його екзистенційному баченні категорії

абсурдності як філософської складової. Новелам та повістям притаманні як ускладненість текстуальної структури, так і водночас філософська наповненість змісту й образів, її зрозумілість. Герої творів перебувають у стані внутрішнього пошуку, який часом змальовується шляхом психічної трансформації, занурення у себе.

Цілком аргументоване оперування категорією “переживання” стосовно прози В. Кожелянка як однієї з характеристик модернізму/постмодернізму дає підстави зв’язати останній із екзистенціалізмом, властивим переважно інтровертним психологічним типам, до яких дослідники менталітету зараховують і українців. “Сьогодні вже й у материковій Україні на підставі аналізу спадщини київських книжників, ідей неоплатонізму, творів І.Вишенського, Г.Сковороди, П.Юркевича, літературного емоціоналізму кінця ХІХ – початку ХХ ст. філософи дійшли висновку, що гуманістично-екзистенціальна проблематика – основа генетичного коду української філософської культури, а екзистенціально-особистісна поліфонічність світобачення – провідна у структурі української духовності“ [8, с. 12].

Акцентування власне проблем національного буття у контексті екзистенції та самоідентифікації героя – вдалий і продуктивний шлях інтерпретації творчості В. Кожелянка.

Сама ідейність твориться крізь призму “буття - події“, в якій органічно поєднуються всі монологічні ситуації. Незважаючи на відносну свободу героя та малорухливість сюжету, чіткість побудови цієї новели абсолютно витримана. Варто відзначити тематичну поширеність і актуальність для нашого часу обраної теми: кохання між людьми, які належать до різних соціальних верств. Ідея “буття-події” не є принципом зображення, як у романах аполітичної тематики; вона не являє собою і лейтмотиву

зображення або висновку з нього (що властиве, наприклад, філософським романам французького екзистенціалізму Ж.-П.Сартра, А.Камю, П.Марселя, П.Валері, А.Мальро). У літературній спадщині вона є предметом зображення. В образі “буття-події” вона знаходить своє відображення, і для героїв роману виступає принципом бачення та розуміння навколишнього світу.

Подія в бутті або “буття-подія” породжує у свідомості героя елементи конформізму, без яких жодна людина не може нормально існувати в соціальному середовищі. Але конформізм являє собою першопричину внутрішнього, особистісного конфлікту і зумовлює динаміку його розвитку. Процес відбувається таким чином: буття-подія породжує внутрішній конфлікт, який розв'язується (або переходить) в образ “Я – переживання” у “бутті – ситуації”.

Сучасні філософсько-літературознавчі розвідки про творчість Василя Кожелянка, спогади його друзів-сучасників свідчать, що поет серйозно цікавився теоріями провідних філософів-екзистенціалістів, особливо А. Камю, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса, М. Гайдеггера. Прояви екзистенційних мотивів ми яскраво спостерігаємо у прозі письменника. У світоглядній системі Василя Кожелянка буття окремого індивіда, відповідно до вчення екзистенціалістів, проголошується найвищою цінністю.

2.2. Новелістика В. Кожелянка крізь призму філософії екзистенціалізму.

Значне місце у творчому доробку В. Кожелянка посідає його мала проза. Збірка новел “Логіка речей” [39] вийшла друком у львівському видавництві „Кальварія” 2007 року. Тут вміщено п'ять новел, які були написані протягом 2002 – 2007 років: „Чайна ейфорія”, „Нарцис”, „Дезертир”, „Вино”, „Щастя”. Для цих творів характерним є акцент на зображенні внутрішнього світу героя,

новели вирізняються соціально–психологічною тематикою та екзистенційною спрямованістю.

Абсурдність радянського способу життя розкрито на прикладі психологічного портрету Віктора Колобка, маргінального героя новели „Нарцис”, який переживає низку почуттів, головним з яких є неможливість співіснування в цій „країні рад. Такі внутрішні проблеми, як незгода із соціальним ладом виражені у нього маніакально прискіпливим доглядом за своєю зовнішністю. Але поведінка героя є нетиповою з погляду офіційної радянської державної політики: радянська людина не повинна гарно одягатися, чоловікам не варто фарбувати волосся, мати гарне взуття тощо. Але ці речі герой наперекір усім робить і таким способом демонструє свою екзистенційну незгоду.

Подія у новелі відбувається наприкінці вісімдесятих років ХХ ст, коли зароджуються національні рухи, й герой новели В. Кожелянка несподівано для самого себе опиняється у вирі бурхливих політичних подій: він відвідує мітинги, вступає до РУХу. Чоловікові врешті-решт набридло, що „[...] на сніданок (кілька в томаті, хліб і чай з ромашки) та колупання в зубах заструганим сірником [...]” [39, с 69], навіть нікому не можна поскаржитися на таке існування, адже воно у всіх таке.

Тотальний дефіцит, відсутність звичайних речей, таких, як зубочистки, лосьйон для гоління, фарба для волосся, зручні черевики творить ситуацію абсурду. Головний герой втрачає розумну межу в розумінні пріоритету речей й з часом ідея соборності й незалежності України для нього стає закоріненою у бажання здобути елементарні побутові речі: „А поки що не все так погано на сьогоднішній день: він іще має якісну фарбу для волосся, а Україна – надію на волю” [39, с 72].

Віктор має три окремі причини, чому реалізує своє закомплексоване бажання брати участь у боротьбі „за Україну”: особисте прагнення волі (страх, що „він змушений буде фарбувати волосся, бакенбарди і вусики простою басмою з паперового пакетика” [39, с. 72]), амбітність („[...] він уже зробився помітною особою в Русі, створив і очолив організацію НРУ за перебудову в своєму районі, став членом крайової ради і часто виступав на загальних зборах [...]” [39, с. 74]) і гендерна мотивація („Ще з осені Віктор Колобка активно придивлявся до дівчини, побаченої тоді на майдані, з синьою і жовтою стрічкою в косах. Він уже знав, що її звать Оксаною [...] єдиною її хибою було те, що вона абсолютно не звертала уваги на нього, активного вже рухівця [...]” [39, с. 73]).

Екзистенційне навантаження новели виявляється в поєднанні долі держави та її громадянина (на прикладі головного героя). Фіктивна незалежність та демократія в Україні та фіктивні цінності шлюбу героя, спроба боротьби з хабарництвом і фальсифікацією виборів, призводять до моральної, ідейної загибелі героя: „[...] Дорогою додому він удруге за останній час уторопав, що він смертний, але в цьому він не самотній, бо його Україна – теж смертна [...]” [39, с. 105].

Таке відчуття скінченності, смертності всього суцього, код екзистенційної поразки – головна ознака новел збірки „Логіка речей”.

Автор моделює ситуації, коли герой опиняється в найгостріших екзистенційних ситуаціях, пов'язаних з опозицією „життя/смерть”, „любов/свобода”, „здобування/втрата”, „дія/споглядання” стають арсеналом для досягнення особистого простору та приводять схему оповіді до розв'язки.

Зокрема, головний герой новели ”Вино”, пан Микола, затятий атеїст і відвертий прихильник активної життєвої позиції, приходять до дзен-

буддистського погляду на сенс і природу життя і розвиває глибоку віру в Бога після того, як опиняється в небезпеці, потрапивши до недобудованого колодязя.

У сюжетну канву новели "Вино", в уривку, коли пан Миколай у спробі змінити своє життя, що вислизає крізь пальці і стає прозорим, вирішує вбити лисицю, що внадилася красти курей з обійстя, В. Кожелянко майстерно вводить лаконічний пейзаж: „Серпень на землі був проти будь-якого вбивства, серпень серед людей – навпаки. Може, саме тому, що цей місяць завжди приносить найбільше смертей, горя і руйнувань, він такий світлий, прозорий, небесний. Серпень несе людям матеріальний жах і духовне просвітлення [...]” [39, с. 121]. Екзистенціальна функція опису природи полягає в тому, що, посилаючи цю інформацію, людина стверджує факт свого існування і претендує на особливе місце в соціумі.

У наступній новелі „Дезертир” автор відразу спрямовує читача до місця, де відбувається дія. У перших рядках читаємо: „він опинився на гірській, дуже якісно заасфальтованій дорозі. По праву руку здіймалася прямовисна, без найменшого виступу чи кущика скеля, а по ліву – зіяла бездонна прірва. [...]” [39, с. 37]. Втім, саме це речення є тим мінімумом, який необхідний читачеві для розуміння хронологічних умов майбутньої дії. Одразу впадає в око той факт, що дія відбувається не в Україні: якісно заасфальтована дорога в горах як свідчення закордонної території. Згодом з’ясуємо, що герой перебуває у кавказьких горах і опиняється в екстримальній ситуації, коли на нього мчить військовий ГАЗ-66. „Нічим не примітний, такий собі Василь Васильович” – герой новели – стає дезертиром, щоб урятувати своє життя, адже, потрапивши в радянську армію, солдат розуміє, що його життя вже нічого не варте. У цій новелі письменник розкриває схему довготривалого внутрішнього, економічного та правового рабства громадян своєї Батьківщини. Він демонструє насилля над громадянином за допомогою інституту військової служби, яке

здійснюється з боку держави. Отож, після втечі герой новели „[...] потрапляє у рабство до місцевого цеховика Абдули, який виготовляє „вірменський” та „кизлярський” коньяки [...]” [39, с. 43].

Однак головний герой, не примітний, на перший погляд, має таємну мрію – створити партизанський загін на Західній Україні з метою боротьби з радянським режимом в Україні. Йому вдається втекти з рабства, взявши заручників, перехитрити мстивих кавказців і повернутися в Україну. Там він змушений на деякий час переховуватись, врешті-решт потрапляє до пані Стефи, в якій винаймає помешкання, і ця, вдвічі старша за нього жінка, змінює його погляди: „Руборос живе у пані Стефи і непомітно якимось так для себе самого переглядає свої погляди. Він поволі, але неухильно дозріває до того, що йому стає незрозуміло: навіщо йому воювати, хай навіть за вільну Україну, коли життя налагоджується [...]” [39, с. 52].

Йому вдається втілити мрію про повстанську боротьбу, але ситуація в Україні така, що юнак зазнає поразки, не важливо, що через сліпий випадок, який „[...] можна назвати Правдивістю, Реалістичністю чи просто Логікою [...]” [39, с. 65], гине, випавши з гелікоптера на дорогу, якою мчить машина.

Отже, соціально-психологічне навантаження увиразнює екзистенційне спрямування новел зі збірки „Логіка речей”. Екзистенційна складова полягає у відтворенні низки моментів життя, що були відображені В. Кожелянком за допомогою різноманітних художніх засобів та жанрових моделей.

Я. Поліщук спостеріг зв'язок художньої прози письменника з документалістикою. „Яскраво виражена публіцистичність викладу характерна... для романістики В. Кожелянка” [50, с. 66–72]. Згадані дослідником риси квазіреальності, яку творить автор, особливого вияву набувають саме в жанрі новели, адже відповідно до специфіки новелістики творам властива напруженість сюжету та згущеність хронотопу.

Новела „Щастя” найповніше реалізує естетику стилізованих під хоку тривіршів В. Кожелянка, також у ній бачимо багато цитувань поезій Юлії Косівчук, якій присвячений цей твір. Тут бачимо два штучно введені в текст образи–персонажі: Стрекозу і Помаранчу. Перша – втілення практичного розуму (“Стрекоза – це наша подруга, дуже симпатична зеленоока дівчина й художниця” [221, с. 146]), а Помаранча є уособленням філософського спокою „безтілесна” істота, що „харчується шоколадом і має чорний пояс із карате” [39, с. 150].

Автор пише коротко і лаконічно, у центрі новели ставить людину та її екзистенцію, яку герой розглядає в дуальній множині між свободою та щастям („бо лише у кайданах щастя, як учив Кожеляно–цзи” [32, с. 13]). Сюжет новели ґрунтується на історії кохання чоловіка й жінки, які знайомляться весною, коли цвінуть плодів дерева. Тоді між ними виникає любовний зв’язок, а в інші періоди року, вони живуть порізно, але за три роки й три весни кохання, – усе змінюється. Доводиться приймати непрості рішення щодо подальшого життя.

Письменник моделює останню зустріч цієї пари: „Пополудні ми вибралися за місто, зайшли у пригледілий напередодні запущений яблуневий сад, і відразу стало зрозуміло: щось не так [...] десь глибоко-глибоко в наших взаєминах з’явилися маленькі тріщинки, що обіцяли з часом розростись у прірву. На додачу дуже захмарилось, почався невеликий, але дуже наглий дощик. Вітер обносив цвіт [...] у Ефіюпки потік макіяж і вона стала схожа на п’яну паризьку курву, а моє мокре злипле волосся дуже нагадувало знамениту зачіску Адольфа Гітлера [...]” [39, с. 151]. Глибока екзистенційна туга є домінантним мотивом новели „Щастя”, в описі квітучого яблуневого саду виявлено сакральний сум людини за втраченим раєм, Едемським садом, що зник у суєті життєвих подій, коли люди втратили свою первісну сутність. Адже любов належить до категорії гострих екзистенційних потрясінь.

Подібна екзистенційна ситуація представлена письменником у новелі „Чайна ейфорія”. Головний герої зазнає фіаско у коханні й вихід з розірваних стосунків намагається пом’якшити перевіреним способом – шляхом вживання алкоголю. Автор детально описує перебіг стану алкогольного сп’яніння, фізичних і психічних відчуттів персонажа, переходу сп’яніння в запій, намагання вирватись із залежності від пристрасті та алкоголю, навіть абстинентний синдром – мабуть, вперше в українській літературі.

В. Кожелянко детально аналізує й зображує ці паталогічні стани, він дуже чітко описує характерні для похмілля симптоми: слабкість, нудота, головний біль, пригнічений настрій, сильна спрага, дратівливість, відсутність апетиту, потяг до наступної дози алкоголю. Мотив алкогольної залежності є тією екзистенційною складовою, яка структурує новелу і подає оригінальний змістово-композиційний візерунок.

Проблема існування людини на межі між особистою свободою і сімейним щастям, проблема вибору й відчуття власної гідності – ці екзистенційні прооблеми буття постають перед героєм „Чайної ейфорії”. Основну увагу автор зосереджує на психологічному аспекті, непростий стан героя переважає інші компоненти сюжету.

Екзистенційна туга за втраченим стає часто повторюваним мотивом малої прози В. Кожелянка.

Новели книги „Логіка речей” стають новою сторінкою української малої форми художньої прози, розкривають маргінальні, „незручні” питання людської поведінки, уявлення про світ речей, стереотипи мислення й дії у стандартних непростих ситуаціях.

Збірка оповідань „Чужий” вийшла друком у 2001 році, а у 2008 році була перевидана у видавництві „Кальварія”. Деякі новели, які згодом склали окремі книги, друкувалися в періодичних виданнях, особливо в журналі „Україна”.

Твори розміщені у збірці в хронологічному порядку за датами написання – протягом 1999 – 2000 рр. Кожна одиниця змісту збірки є окремою складовою ідейно-тематичного, структурного, культурно-естетичного задуму книги.

Новели письменника, – це нові обрії у дослідженні таємниць душі, це зародження екзистенційного мислення, екзистенційного філософування у творчості В. Кожелянка в традиційному, трагедійному варіанті. Адже практично всі новели цієї збірки – це відтворення пекла на землі, пекла душі, на чому неодноразово акцентує автор, наголошуючи в такий спосіб посилення всіх негативних екзистенціалів – жаху, зневіри, самоти, відчаю, – зумовлене не тільки соціально-економічними обставинами, а й поширенням на початку ХХІ ст. ідеї національного єднання, що діяло і на рівні буття, і на рівні свідомості. Пригадаймо, що страждання було основою моралі А. Шопенгауера, на його думку потужні моральні принципи долають егоїстичні спрямування. В. Кожелянко, як і більшість письменників межі ХХ-ХХІ ст., вбачав у стражданні можливість пізнання, подібності до всього сутнього, злиття з чужим ”я”. У збірці новел “Чужий” письменник висвітлює низку екзистенційних проблем. Одна з головних – це переживання національної сутності.

На перший погляд, твір ”Шлях воїна в Україні” написаний у серйозному, майже ностальгічному тоні. Письменник ставить перед собою завдання максимально посилити запрограмований провал обраного способу спілкування зі світом і надати символічного значення доленосній державотворчій поразці України. Важливо зазначити, що В. Кожелянко не відчуває шани, іронії чи зневаги до українців, України та не відгороджується від системи. Гумор, на думку письменника, стає засобом утримання читача в об’єктивному, незаангажованому стані рецепції, щоб дійти до пізнавального висновку: з’ясувати питання про сутність і походження проблеми численних поразок в українській історії. і сучасності.

Примітною особливістю новели є постмодерні риси в побудові сюжету: широке використання алюзій як засобу розширення семантичного (концептуального) поля твору внаслідок алюзій на твори відомих українських письменників таких як І. Нечуй-Левицький, М.Гоголь, Ю. Винничук, В. Неборак, українські народні казки та вірші самого автора.

Отже, епізод повісті ”Шлях воїна в Україні”, в якому описується поведінка хитрої Катерини, поданий так: “– Молода ще вона, Леонтію, – сумовито промовив пес, – державної справи не розуміє, ще в ляльки бавиться, у волан грає з дівчатами на королівській передхаті” [40, с. 23], – перегукується з віршем зі збірки “Як учив Кожелянко-цзи”: “є такий собі мур / мурований / із хвилястих / не потрібних нікому принципів / а під ним / з синьоокиим принцом / у бадмінтон / грає лагідний Мурр / їх волан / це волання / полоненої волі / їх долоні холодні / їх розмова глибокий голод , цей такий собі мур / абсолютно безсилий / коли грається з волею / Мурр ” [36, с. 19-20].

Звернення В. Кожелянка до фольклору має подвійну мету: по-перше, щоб створити контекст української суспільно-політичної ситуації, незважаючи на те, що вона перебуває у кризовому стані, по-друге, для зображення того, у чому, в тому, ця криза полягає. Судячи із занять головних героїв, усі вони беруть участь у суспільних перипетіях, які мають місце в Україні за умов відсутності середнього класу; однак, на нашу думку, найбільш їдкий сарказм прочитується в цитуванні улюбленої фрази нашого другого Президента: ”Маємо те, що маємо” [40, с.32]. У новелі зустрічаємо алегоричні образи козацьких полковників Андрія й Тараса Бульбенків (очевидна алюзія на відомих героїв повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”) з ворогом Солов’єм Разбойником.

У цьому художньому творі майже повністю відсутні власні імена, або їх замінено на казкові та літературні. В такий спосіб В. Кожелянко формує

універсальні, майже архетипні образи, які є носіями окремих екзистенційних думок.

Головний герой “Шляху воїна...” Іваній Алмазко прагне зрозуміти Україну і визнати, що механізми успішної боротьби вчорашньої республіки СРСР за незалежну державу не завжди спрацьовують. Проте, розуміння героя не мало успіху, ось чому залишається із сумом спостерігати за поразкою. Наприкінці твору читач дізнається, що все потім має місце через дефект головного героя: він не здатний подолати дорогу воїна, оскільки не належить до цієї ієрархічної касти, також як і взагалі до жодного з чотирьох прошарків (раби, ремсники або торговці, воїни, волхви), оскільки сповідує чужі ідеали та цінності. Замислюючи накласти на себе руки, Іваній в останню мить втрачає рішучість і пробує врятуватися, кличучи на допомогу: “Іваній виліз із ванни, на тремтячих ногах вийшов у коридор до телефону, залишаючи за собою слід із кривавих бризок, німіючими руками зняв трубку. Телефон не працював” [40, с. 32]. Фінал твору автор залишає відкритим.

У наступній новелі “Брама горішня”, головним героєм є Адам Перволюдник, який у своєму житті побував і народним депутатом, і безхатченком, зараз він живе в “Альтфатері”, але переживає екзистенційну кризу. “Поширеним явищем втечі від екзистенційної порожнечі є втеча в алкоголь” [6, с. 42], – і саме цей спосіб обирає головний герой: “ спочатку, аби ввігнати себе у швидку ейфорію, він одним духом вилив у себе один флакон одеколону і запив його горілкою. Єством прокотилася тепла лагідна хвиля, що мінилась перламутровим сяйвом, і Адам розслабився” [40, с. 45]. Чоловік не знаходить відповіді на питання, чому за ним ходить злий фатум і всі блага, які здобуті ним, не приносять йому щастя, майже завжди втрачаються за катастрофічних обставин. Продовження цієї історії можна прослідкувати у новелі “Чужий-2”.

На ґрунті політичного та економічного розвалу України, який політики та бізнесмени сприймають як провальний український проєкт, відбуваються природні негативні процеси зі сприйняттям української мови та культури. Найважливішою з ідейної точки зору є не основна сюжетна лінія, яка стосується підготовки вечірки для коханої Слободана Куценкова – Анастасії, а другорядна історія – історія українського поета Миколи Миколайківа, який виступав на вечірці у Каценкова, як останній із сучасних поетів, котрі вживали українську мову. Поет розглянув запрошення як можливість популяризувати українську мову серед українського істеблішменту і був дуже обурений провалом: “Миколай дуже розкуто й елегантно прочитав дві довжелезні поеми, розраховуючи на анкор прочитати невеличку поему з тією самою лексикою. Та на анкор його ніхто не кликав. Тому Миколай, не зважаючи на алярмові сигнали конференсьє Швеца, почав читати свою “думу про сперматозоїда”[40, с. 87]. Його невдача значною мірою повязана з руйнуванням засад функціонування національної культури що, стало показовим наслідком: втрата естетичних орієнтирів, тотальний песимізм і дезорієнтованість, екзистенційний колапс, неспроможність створити якісний культурний продукт, який зацікавив би носіїв національної культури, не кажучи вже про мистецький експорт.

Не зовсім фантастичну проекцію цього процесу спостерігаємо в подальшому розвитку сюжету твору, коли герой у дружній розмові з парламентарями та банкірами намагається аналізувати причини замкнутості й маргінальності української літератури: ”– Чому, чому? – бився в конвульсіях, заливаючи гіркими слізьми синьо-жовтий нардепівський значок на грудях свого нового друга поет Миколайків. – Чому ви не читаете сучасну українську літературу? Ну чому? – Ето Гончара, что лі? Читал, чо ж?” [40, с. 88], – проте чує у відповідь, окрім екзистенційної, ще й психологічну порожнечу, яка стала наслідком першої. “Коли ж екзистенційною порожнечею вражені суспільство,

держава чи цивілізація, вони розвалюються. Тому розвал радянської системи варто розглядати як наслідок вичерпаності екзистенційних ресурсів душі імперії” [48, с. 704], В. Даниленко. У розв’язці новели “Чужий-2” бачимо як поет Миколайків задля сценічного успіху на вечірці починає читати вірші Ніколая Ключєва російською мовою, і цей виступ, який мав шокувати аудиторію, викликає оплески. Так твориться код екзистенційної національної поразки.

Українська боротьба за національну ідентичність розкрита у новелі ”Мальтійський хрест” і набуває рис збройного конфлікту. Екзистенційне напруження твору виявляється в зверненні автора до досить трагічної постаті національної історії – Яреми Вишневецького та його вояків. Дві сюжетні лінії новели пов’язані однією героїнею – Іванною. Для військового спецзагону внутрішніх військ України Желька Каменюка жінка Іванна – кохана, а для терориста Яреми Вишневецького – рядовий партизанського загону. Отож “мілітарне крило організації “Автентична Україна” захопило в заручники Президента України та його найближче оточення й вимагає демократичних реформ: “по-перше, вихід України з Євразійської конфедерації” [40, с. 101]. Розв’язка у творі трагічна, і тотальна втрата українцями своєї держави, яка закладена ще в історії XVII століття, триває.

У новелі “Українська книга мертвих” втілена мрія головного героя – хорунжого Єврофантенка: створити національну книгу, де було б зібрано сакральну для народу інформацію. З розмови між двома товаришами дізнаємося, що Григорій Єврофантенко не прагне авторської слави, а лише поділитися своїми таємними езотеричними знаннями. Сотник Тризуб, полковник Щеневмерлий – учасники операції Генерального штабу української армії, що має назву ”Весна неминуча”. Заголовок твору є досить промовистим: звеличено поступ народу, що бореться за волю рідного народу та особисту свободу, проти символічного, конкретно не вказаного (але відомого всім)

ворога. Дослідник Л. Скорина вважає, що в новелі “герой показаний не в громадсько-політичній, а в моральній площині” [57, с. 373], однак на нашу думку В. Кожелянко подає розвиток характеру головних героїв саме в активній громадсько-політичній дії. “За кілька годин, коли стемніє, ми покинемо своє сховище у Цецинському лісі, проникнемо у Чернівці, захоплені ворожим військом, і здійснимо велику диверсію... якщо операція <...> пройде успішно, то це буде перша перемога Українського Війська після низки ганебних поразок протягом двох років, безславного відступу на захід, аж до самих Карпат...” [40, с. 127].

Двоє військових товаришів сперечаються про призначення УКМ (української книги мертвих), яку Григорій Єрофантенко хоче написати і залишити в подарунок нащадкам, а ліричний герой новели, який розповідає від першої особи, має цю книгу оприлюднити. Однак військові повинні спочатку виконати свій обов’язок – довести операцію “Весна неминуча” до переможного кінця. Перед боєм двоє друзів, Єрофантенко і полковник Щеневмерлій, обговорюють можливу смерть, ведуть філософську розмову про життя і смерть, під час якої Григорій розповідає про таємницю: “Коли хтось із тих людей, яких я знаю, має померти, мені сняться жінки-рослини; вони всі хором починають пронизливо верещати і показують пальцями на кандидата в небіжчики” [40, с. 129]. Проте проблема української нації закорінена не в часткових випадках раптової загибелі у військових діях – умиранням позначений ментальний план цілого народу: “Більшість українців нудять світом, енергетично мертві просто через брак життєвої сили” [40, с. 131].

Отже, наприкінці новели ми дізнаємось про концепт української книги мертвих: шлях через царство тіней для українця, на думку ліричного героя, – це процес позбавлення від страху та пристрасті до накопичення речей, подій, ілюзії, тобто статичне існування в житті, якому, здається, немає кінця. У

справах, залишених Єрофантенком сотникові Тризубичу, не знайдено тексту книги мертвих, лише лист про те, що він позбавляє свого товариша місії видання країнської книги мертвих, оскільки в ніч перед смертю Єрофантенко знову мріяв про міфічних жінок і показав на сотника. У листі бачимо зізнання, що все це жарт.

Основну ідею, закладену у словах ”ти все ще ідейний живий мерець” [40, с. 129], пізніше використав В. Кожелянко в романах „ЛжеNostradamus” і ”Тероріум”.

Новела ”Шляхом Каїна в Україні” присвячена найвідомішому когнітивному дисонансу в уявленні про світ українців. Кінцівка побудована на біблійній притчі про Каїна та його брата Авеля, у творі представлена в лаконічній і афористичній формі: ”Каїн прощався з усім” [40, с. 157]. Гріх Каїна-братовбивці у трактуванні письменника подано як непереборне бажання мати матір. А тисячолітній шлях покути веде Каїна Адамовича в Україну і тут фактично його шлях закінчується.

Композицію новели побудовано методом часової інверсії: спочатку перед читачем постає замальовка прощання Каїна з усім набутим добром, потім хронотоп зміщується в бік панорамної ретроспективи в історію падіння й покути, а хронотоп зміщується в бік панорамної ретроспективи в історію гріхопадіння й покути, у розв’язці бачимо безславну смерть героя, якому, незважаючи на осуд Євангелія, читач починає співчувати. Особливе місце у цьому творі займає страх смерті, який домінує. Людина завжди боїться померти, але для батьків найгірше – побачити смерть своєї дитини.

Сюжет та ідейно-тематичну нитку цього твору письменник згодом втілить у творі ”Ефіопська Січ”. Роль Каїна Адамовича в романі зіграє Петро Павло Лазаревський, який теж хотів володіти усіма скарбами світу. Перед читачем постає образ ”дипломованого виживальника” [35] П. П. Лазаренка, чії таланти

воєначальника, дипломата, диверсанта розкриваються під час небезпеки, коли він задумав геніальний план військової операції, але не врахував, що кількість бійців обмежена: "... серед ночі воїнів-галла розбудив дощ, але не простий, а дощ отруйних стріл..."[35, с. 197]. Головний герой роману "Ефіопська січ" більш за все прагне до матеріального збагачення, тому що, не дивлячись на те, що він походить з давнього і титулованого козацького роду, на сьогодні він не має й копійчини за душею. Він готовий робити все для збагачення та примноження свого капіталу, не гребуючи питаннями честі й відданості. Часто навіть ризикує власним життям. У таких смертельних, хоч і подекуди захоплюючих, пригодах Петро Павло Лазаренко не заглядає у завтра, не замислюється над втратою життя.

Так, більшість творів малої прози В. Кожелянко згодом продовжив у формі роману чи оповідання великої епічної форми. На підтвердження цього висновку читаємо у Я. Поліщука: "У малій прозі, яка впливає з його альтернативних оповідань, він уже намагався наблизитися до цього. Адже в "Дітях застою" можна побачити нитки кількох його попередніх оповідань» [50, с. 84]. З великої кількості новел та оповідань В. Кожелянка найповніше й найрізноманітніше принцип альтернативності реалізовано в творах збірки "Чужина". В аналізованих новелах прослідковується екзистенційна концепція М.Гайдеггера "кинутого у світ", абсолютна, спрямованого до своєї межі – у ніщо. Саме цей філософ уводить ідею "покинутості", абсурдної загубленості індивіда у світі речей. Зчаста такими загубленими, непристосованими до реалій сучасного життя є герої творів В. Кожелянка.

2.2.2. Екзистенційне наповнення теми національної поразки в романі „Конотоп”

Постмодерний роман „Конотоп” вийшов друком у 1998 році у видавництві „Кальварія”. Події, описані в творі, відбуваються 28-29 червня 1659 року – це дата битви під Конотопом.

Роман тяжіє до жанру альтернативної історії, у якому автор намагається розгадати код національної поразки. Звернення до теми абсурдності буття, філософії існування індивіда в складних умовах буття дають нам підстави розглядати цей твір з позицій філософії екзистенціалізму. В українському письменстві історичні сюжети завжди посідали чільне місце. У різні періоди історичним сюжетам відводилась роль ретранслятора ідейно-суспільних пошуків. У творах, написаних у жанрі альтернативної історії, неодмінним елементом сюжету є зміна історичних подій. За задумом автора, якийсь період минулого з певної причини, або випадково, або в результаті втручання зовнішніх сил, наприклад, прибульців з майбутнього, розвивається по-іншому, на відміну від того, що відбувалося в реальній історії.

Об’єкт зображення може бути пов’язаним з широко відомими історичними подіями або історичними особистостями, а може здаватися, на перший погляд, малозначним. У результаті зміни відбувається «розгалуження» історії – події починають розвиватися іншим шляхом.

У світі зі зміненою історією і відбувається дія. Вона може відбуватися у будь-який час – і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому, але на події, що відбуваються, істотно впливає факт зміни історії. В одних випадках описуються події, пов’язані з самим ”розгалуженням”, в інших виклад фокусується на ситуаціях, незвичайних через зміну реальності, в третіх основною темою стають спроби героїв за допомогою подорожі в часі повернути історію в початкове русло, або змінити її в іншому напрямку чи, навпаки, ”закріпити” змінену реальність.

Екзистенціалістська концепція дає нам змогу проаналізувати роман з погляду впливу філософії екзистенціалізму та виявити ключові мотиви. Початок дії – це один інцидент, який в альтернативному світі не такий, як у реальному. „Конотоп” – один із небагатьох творів В. Кожелянка, який має прямий сюжет. Тобто оповідь ведеться послідовно хронологічно та логічно. Спочатку Автовізію Самійленку пропонують здійснити „астральну подорож у часі” (доволі напрацьований спосіб переходу до альтернативної розвилки та самої точки дивергенції). Наступним важливим елементом твору в жанрі альтернативної історії є власне історичне тло, яке передусь новій історичній гілці.

Щоб розпочати розповідь, автором опирається на реальні історичні події, наприклад битви при Ватерлоо. Тоді читач бачить інший результат. Отже, Наполеон не програє битву при Ватерлоо, а перемагає. Це відправна точка для побудови іншого світу. Через цю єдину зміну все більше і більше речей змінюється, створюючи альтернативну історію.

В. Кожелянко у кількох художніх творах звертається до осмислення та “перелицювання” реальних історичних подій та вибудовує нову версію минулого на межі зіткнення різних наративів. Так у романах “Дефіляда в Москві”, “Конотоп” намагається відновити історичну пам’ять, однак здійснює це шляхом моделювання альтернативної історичної візії.

У творі “Конотоп” перед читачем постає перспектива перепрочитання історичної спадщини в контексті постмодерної ігрової парадигми. Дослідник Ярослав Поліщук, оцінюючи верифікаційну концептуальну складову прози письменника, відзначає, що “ознакою повноцінної, вже не залежної від колоніальних стереотипів свідомості є розкомплектоване сприйняття минулого, коли воно стає полем перечитування, діалогу, множинності інтерпретацій” [50, 180].

Важливою рисою ідіостилю В. Кожелянка є притаманне йому екзистенційне світовідчуття, що, крім особистих вражень, пов'язане із суспільними чинниками.

Сюжет роману побудований на обігруванні відомої історичної події – Конотопської битви 1659 року між московським і союзницьким військами, що закінчилася безумовною перемогою української сторони під проводом гетьмана Івана Виговського. В основі сюжету роману "Конотоп" лежить подорож у далеке минуле (1659 рік). "І була битва року Божого 1659-го, дня 28-го і дня 29-го гарячого місяця червня, що його ще ійунем називають. Битва як битва. Цілком пристойна, витримана в естетиці пізнього Середньовіччя. Таких у ті веселі часи по Європі відбувалось не рідше, ніж тепер футбольних матчів у тій же неспокійній частині тверді земної на захід від Уральських гір"[36, с.103].

Певна історична подія цікавить автора не сама по собі, а як цеглинка у розбудові концепції національної самототожності. Автор відходить від усталених в офіційній науці фактів про Переяславську раду, натомість подає своє літературне бачення Конотопської битви з кількома можливими версіями розвитку подій та її різними інтерпретаціями. Події твору не мають чітких хронологічних означень. У сюжетній канві роману автор поєднує кілька часових пластів і розповідних форм. Наявність у романі кількох діаметрально протилежних версій проекції однієї історичної події підкреслює постмодерне спрямування твору, а також вплив філософії екзистенціалізму на подання об'єктивістської історичної реальності. В. Кожелянко створює 10 віртуальних варіантів розвитку України після Конотопської битви, подає їх конспективно як підготовчі тексти до репортажу віртуально присутнього на полі бою журналіста з майбутнього (тобто з XXI ст) Автовізія Самійленка.

Десять варіантів розвитку – це практично всі можливі напрямки позитивного наслідку Конотопської битви. І майже всі ці варіації неймовірні до бурлескного вигляду.

Головним героєм роману є історична особа – гетьман Іван Виговський, який постає перед читачем як сильний і вольовий правитель: “Гетьман Виговський розжене опозицію, ввійде в силу і набуде одноосібної влади, згодом стане військовим диктатором України, залізною рукою підкорить собі Запоріжжя, розірве Гадяцьку угоду з поляками і розширить кордони України аж до Сяну на заході і до Дону на сході, завоює Крим і включить цей півострів у склад України на правах автономії, поширить свій вплив на Литву і Молдову, чи не стане тоді Українська імперія супердержавою?” [36,с. 30–31].

Свобода в розумінні екзистенційної парадигми є ”абсолютною”. Індивідуальний вибір знаходить своє вираження у вчинках людини. Ризик постійного вибору або змушує людину шукати виправдання своїй пасивності, або викликає протест, який породжує відчуженість і зневіру. Подолати відчай і відчуження означає або повністю усвідомити абсолютну свободу і взяти на себе відповідальність, або звільнитися від мук відчаю і прийняти модальність ”нечесного існування”. Онтологічна дистанція дозволяє перетворити зовнішній стимул у мотив поведінки. У виборі особи є певна зумовленість, але момент онтологічної дистанції перетворює цю зумовленість на мотив. Людина ”приречена” на свободу, вона вільна і приречена на самотність, і саме ця доля дає їй можливість кидати виклик, відкидати, чинити опір, тобто перебувати в стані ”безперервної можливості”.

Головний герой – журналіст Автовізій Самійленко помандрував по гриби з ХХ століття у ХVІІ. Він здійснює складну трансформацію власного “Я”: САМІЙЛЕНКО – САМОЙЛЕНКОВ – САМУЕЛІ – САМОЙЛОВ – САМУЕЛЬСЬКИЙ – САМУЇЛ-ОГЛИ. Таким чином репрезентуючи у своїх

статтях різні типи національної самосвідомості: української, російської, єврейської, польської чи татарської. Свідомість в екзистенційній концепції вираження людства може бути визначена лише трактуючи буття як його заперечення. Це "ніщо" є людською реальністю. Свобода – це не подія, це існування людини, тобто її неіснування. Таку дилему порушує письменник у душі головного героя. У своєму ствердженні творчої реалізації героя письменник спирається на почуття екзистенційного вибору.

У центрі буття героїв творів В. Кожелянка є екзистенційне поняття "тотальної свободи". У Ж.-П. Сартра ця концепція "тотальної свободи" є змістом буття людського суспільства в цілому, а також кожної людської особистості окремо. Людина "приречена" бути вільною, сама свобода породжує і реалізує себе у різних проектах, націлених на майбутнє. Однак саме майбутнє не має визначеності, адже воно складається з безмежної кількості множин. Відповідно до цього цілком зрозуміло, що самою сутністю, «ядром» свободи має стати вибір. У царині питань національної історії проблема вибору є досить гострою та актуальною, тому звернення письменника у своїх творах є на часі.

В. Кожелянко порушує проблему привласнення української історії Російською імперією, подаючи гротескний перелік імперських надбань (поет Федеріко Гарсія Лорка, президент Альєнде і навіть елефант, "який, як відомо, Росію своєю батьківщиною має" [36, с. 200]). У своєму розумінні ролі митця на скрижалях історії він спирається на поняття екзистенційного вибору, орієнтуючись на екзистенційну онтологію, яку обгрунтував Мартін Гайдеггер, згідно з якою основним принципом людського існування є буття – у світі, тобто екзистенційне існування: страх, співчуття, розуміння, забуття.

Стаття журналіста Автовізія Самуельського "Мечем і калачем" відсилає читача до взаємовідносин українського і польського народів. Автор використовує різні "мовні штуки": роман Г. Сенкевича й кіноепопея Є. Гофмана

”Мечем і вогнем” в інтерпретації В. Кожелянка трансформуються в ”Мечем і калачем”, а назва держави Речі Посполитої трансформується в іронічно-мілітарний заклик ”Жечь посполитих!”. Іронічно зображуючи складний період у національній історії – добу Руїни, автор моделює ситуації через осмислення руїни людської особистості.

Письменник у своєму творі порушує проблему національних міфів, стереотипів та ілюзій, які творилися століттями й відображають стереотипи сприйняття національних моделей буття. У цьому романі акцентуються такі екзистенціали, як настрої, інтуїція, адже вони, на переконання філософів, є вихідним моментом існування людини і дозволяють орієнтуватися у навколишньому світі.

Образи ворогів і тимчасових союзників представлені власними національними комплексами, головним серед яких є Москва. Це місто в романі “Конотоп” є поняттям не так географічним і культурним, як зображення комплексу малоросійства, хохляцтва. Адже проблема в тому, щоб зможти стати Самійленком, не підлаштовуючись під Самойлова чи Самуельського. Наявність внутрішнього усвідомлення та відчуття адекватності власної автентичності є ознакою справжньої суб’єктивно-екзистенційної сутності людини. Автор, відповідно до ключових засад філософії екзистенціалізму, визначив конкретне місце існування екзистенціальної сутності – поза судженнями індивіда, у його власному бутті.

Письменник зображує людину з багатим і складним внутрішнім світом, якій притаманне гостре відчуття трагізму й абсурдності існування. Герой переживає метафізичний страх, відчай, самотність, але прагне не втратити духовну й моральну основу свого буття. Тому можна говорити про прямування письменника у моделюванні характеру героя до екзистенціалізму, адже він порушує питання добра і зла, гріха, каяття, спокути. Герої роману “Конотоп”

через низку почуттів і переживань: страждання, сумніви, випробування розкривають свою екзистенцію, шукають сенс життя, орієнтуються на духовні надбання, прагнуть пізнати себе, світ, Бога. У творі ця проблема стає центральною, і всі герої, ткожен по-своєму, потрапляють в екзистенційну, ”межову ситуацію” існування на межі, ситуацію вибору. Крім того, автор використовує у тексті роману елементи неоготики, що виявляється у зображенні моторошних картин природи, страху людини перед втратою своєї індивідуальності, зверненні до аналізу сновидінь.

Відповідно до засад філософії екзистенціалізму письменник художньо інтерпретує одвічні категорії буття: абсурду, вибору, бунту, свободи, відповідальності, моделює процес творення людиною своєї сутності. Попри всі альтернативні варіанти, можливі події, політичний реванш України в романі „Конотоп” залишається уявним та нездійсненим. У цьому вбачаємо реалізацію концепту національної поразки.

Стверджуючи суб’єктність, показуючи домінування ірраціональних чинників над раціональними, В. Кожелянко наголошує на здатності людини подолати абсурд існування, зробити вільний вибір, самому творити сенс свого життя. В „Конотопі” письменник сподівався створити панорамний ефект альтернативних можливостей, для того щоб читач переконався, що реалізуватися можуть бути як позитивні, так і негативні чи нейтральні варіанти. Ідеї екзистенціалізму відіграють ключову роль у формуванні проблемно-тематичної та образної систем повісті.

2.2.3. Проблеми національної пам’яті в романах “ЛжеNostradamus” та „Ефіопська Січ”.

Іронічний постмодерний роман Василя Кожелянка “ЛжеNostradamus” цілком належить до постколоніальної літератури. Для посилення читацьких асоціацій В. Кожелянко застосовує основний прийом постмодерністської

естетики – немарковані цитування відомих, «хрестоматійних» творів української та зарубіжної літератури. Так, на сторінках роману "Осінь пси Карпат", який безперечно є алюзією на один з найвідоміших віршів Василя Герасим'юка ("Осінні пси Карпат"), читаємо про "Чотириста років самотности", яке, очевидно, має внутрішній передбачуваний зв'язок з твором Г. Маркеса "Сто років самотности" [2, с.70].

Майже кожен розділ роману має свою багатокomпонентну назву, у якій закодовано основний зміст твору. У розділі "Рука Москви" голова "царства Московського" з'ясовує, що сказав Нострадамус про "його Русь":

"– А що там такого небезпечного? Чи не про мою передчасну смерть написав француз?

– Ні, государю, але Михайло-звїздар напороочив дещо про наших сусідів.

– про Шведів, може?

– Ні про Русь" [36, с. 23].

Прикметно, що хоч цар наче й не знав про існування такої держави, бо її мала давно поглинути Литва, але дуже перелякався від віщування Нострадамуса, в якому Русі (тобто Україні) пророкувалася велика доля. А поки ті пророчі слова не збулись, то долею "загубленого покоління" опікуються випадкові особи – гіппі Джоні, Клим Староїгл та подібні до них "духовні бомжі" (вислів О. Забужко). На цьому тлі розгортається містично-міфологічний сюжет про вовкулаку, який, своєю чергою, творить основу філософського плану повісті – роздумів про сенс людського життя, гріх і спокуту, страждання та пізнання. Загалом відомо, що багато українських письменників у своїй творчості звертаються до фольклорних надбань. Прикметно, що перенесення на сторінки художніх творів демонічних істот відкриває для художника слова нові можливості моделювання екзистенційних станів героя.

Шлях, котрий проходить головний герой повісті (прибулець), у вимірах філософії екзистенціалізму можна окреслити як шлях від усвідомлення абсурду до його подолання через страждання, пізнання й вибір. Екзистенційний концепт неволі трактується письменником як шлях до руїни душі, нації, вітчизни, а отже це шлях у нікуди, у небуття, тому такою важливою є осмислення свободи і вибору, особливо у переломні історичні епохи. Екзистенційна орієнтація вказує на основну цінність неповторність індивідуальної сутності буття, що не знає «втоми духу».

На цьому шляху герой осмислює те, що з ним відбувається, аналізує своє минуле, переживає світоглядну еволюцію. Із розвитком дії, нанизуванням все нових і нових нез'ясованих фактів у душі головного героя психологічне напруження зростає, відповідно, посилюється питома вага психологізму. З'являється межа, коли виникає потреба глибшого проникнення у внутрішній світ персонажа, ніж це дозволяють робити фіксування зовнішніх змін у його зовнішності чи непрямі нараторські відчитування думок і почуттів героя. Саме вони дотичні до прояснення життєвоважливих, екзистенційних у моральному аспекті для героя питань.

Неомодерний пригодницький роман „Ефіопська Січ” був написаний Василем Кожелянком у грудні 2005 року, але опублікований лише через шість років.

У цьому романі жанру альтернативної історії автор зображує головного героя, заможного волинського шляхтича Петра Павла Горностає Лазаревського, якого записали просто Павлом Лазаренком. Часовий простір твору – це час правління імператора Сисинія (1607 – 1632), який робив спроби поширення серед своїх підданих католицизму. Перед читачами постають картини, коли турецька галера волею долі „закидає” Павла Лазаренка до Ефіопії, а весь твір представлений як реалістичне фентезі з іронічним й історичним підтекстом.

Роман має чітку композицію: пролог, 12 розділів та епілог. У пролозі письменник знайомить нас з „дистанційним розвідником” А. А. Не поспішаючи, описуючи „астральну подорож” свого героя, В. Кожелянко підводить читача до теми Ефіопії й майбутньої історико-культурної подорожі в цю країну. Твір налічує велику кількість епізодичних персонажів, містить яскраві описи їжі, напоїв, розваг, захоплень тощо. Як і в інших творах письменника тут ми зустрічаємо запозичення з творів інших авторів. Наприклад, в описі персонажа, ім’я якого заховане криптонімом Б. А., В. Кожелянко проектує яскраву алюзію на роман Льва Толстого „Анна Кареніна”: кінь одного з героїв – Б. А. „Фру-Фру, якого він особисто об’їздив у Тріполі” [36, с.14]. В. Кожелянко не вдається до розлогих описів, він використовує одну, але яскраву деталь – прізвисько тварини, яке відоме читачам із набором характеристик і значень.

В основній частині читачеві оповідь ведеться від третьої особи, розповідається історія життя Петра Павла Лазаренка, прослідковується його шлях від гріха до щирого покаяння, від себе самого – до цілого світу. В. Кожелянко цікавлять непрості перипетії характеру свого героя, він моделює типові риси поведінки особи у свій час. Відповідно до ключових основ філософії екзистенціалізму, автор ставить свого героя у складну й напружену ситуацію вибору.

Письменник малює картини держави, якої ще немає та яка не існує в реальності, навіть назву має „Україна”: християнство – єдина культурно-етнічна складова, яка збереглась, мови української не знає уже ніхто, навіть корінне населення, якого не так уже й багато залишилось у Халіфаті, в який перетворилась українська територія з численними мечетями та засиллям китайської мови. Попри антиутопічні та апокаліптичні страхи, надія є, адже в позапросторово-часових двобоях переміг великий давній маг українського походження та після перемоги над А. А. домовився з Мустафою Лазарли (в

якого, очевидно, перевтілювався П. П. Лазаренко, проте притаманних йому дипломатичних якостей та хитромудрих властивостей не втратив) повернутись на свою першу батьківщину.

Що стосується реалізації альтернативно-історичного компоненту роману, криптоісторичний роман перебуває ближче до іронічного та детективного творів. Цей різновид дозволяє більшу свободу авторській фантазії, наприклад залучення двох і більше точок дивергенції. Тоді другий пункт розгалуження будуватиметься на ірреальній історії, що відіграє роль такої, що відбувалася.

У творі діють як реальні історичні постаті (імператор Сисиній, його донька, Ісус та ін.), так і вигадані персонажі (Петро Павло Лазаренко, Елиас Гіоргіс, Желько та ін.). Серед локацій, у яких відбувається дія в цьому романі бачимо місцини української території, Ефіопії, невизначеної землі, яка перебуває поза цими країнами, до якої Петро Павло Лазаренко мусив „[...] піти до Святого Чоловіка Кари Божої, відлюдного схимника [...]” [36, с. 171]. Осібно від цих територій, де відбуваються події роману, знаходиться альтернативна Україна, описана в епілозі.

За місцем подій роман можна поділити на три частини: перша відбувається у Запорозькій Січі, куди подався молодий волинський шляхтич у пошуках легкої наживи. Саме тут відбувається дивна метаморфоза: у війську козаків простий найманець стає ледь не гетьманом, протягом усього року настільки добре знається на військовій службі, що вчиняє бунт на турецькій галері, де опинився полон.

У другій частині події розвиваються у Ефіопії, саме тут Петро Павло Лазаренко зваблює принцесу Вангельявіт, доньку справжнього, історично підтвердженого імператора Сисинія, починає рятуватися сам та, власне, рятувати нетривкий ефіопський християнський світ Сисинія. Так особисту історію життя письменник перетворює назад у розгалуження історії.

Фінал твору автор залишає відкритим: процес покаяння та катарсису письменник залишив для домислення читацькій аудиторії. Цим прийомом автор ще й убезпечив себе від неправдоподібності у зображенні динамічної та якісної зміни Петра Павла Лазаренка.

У романі зустрічаємо широкі філософські роздуми, які пов'язані з міркуванням про причини відсутності в картині світу українців адекватного національного героя, що спричиняється до неможливості його появи у суспільстві: „...ти ще ідейний живий мрець, бо ніби маєш якусь незбориму причину, а більшість українців нудять світом, енергетично мертві просто через брак життєвої сили. Багато хто вже народжується мертвим” [36, с. 131], – пише В. Кожелянко у новелі „Українська книга мертвих”.

Збірка новел В. Кожелянка “Чужий” має вплив і на стиль автора, і на художню специфіку нарації, зокрема, реалізацію цього впливу бачимо в романі „Ефіопська Січ”.

Відповідно до вчень філософів-екзистенціоналістів “подія в бутті” або “буття-подія” закладає у свідомості героя елементи конформізму, без яких абсолютно жодна людина не може нормально існувати в соціумі. Але конформізм зчаста є причиною внутрішнього, особистісного конфлікту і пришвидшує динаміку його розвитку. Цей процес відбувається таким чином: буття-подія породжує внутрішній конфлікт, який переходить в екзистенційний образ “Я – переживання” у “бутті – ситуації”.

Отже, бачимо, що психологізм та філософічність письма розвинулись саме в романах “Ефіопська Січ” та “ЛжеNostradamus”. В інших прозових творах також простежується вплив філософії екзистенціалізму, розкриваються нові прозові обрії для втілення творчих задумів В. Кожелянка.

2.2.4. Пошуки національного героя у романі “Третє поле”

“Третє поле” – ще один роман, написаний В. Кожелянком у жанрі альтернативної історії, у ньому автор звертається до подій тисячолітньої історії – зображення життя трипільців. Тема політичного реваншу України як необхідна умова для розвитку нового національного героя, який міг би об’єднати українців навколо ідеї національної ідентичності та успішності, суголосна постколоніальним дослідженням та яскраво реалізується у творчості В. Кожелянка. У романі „Третє поле” прослідковуємо реалізацію цієї ідеї в теорії й на практиці, зокрема, у плані історичної ретроспективи та реконструкції історії України.

У картинах полювання, які автор малює на початку роману, ми знайомимося з головним героєм – Раном. Він живе у трипільському поселенні Летючого Пса. Незабаром він мав стати чоловіком (пройти відповідну церемонію). Ми дізнаємося, що Ран не звичайний хлопець: він замислюється над проблемами сенсу життя і смерті, його цікавлять складні питання суті людського буття. Доля хлопця повністю змінюється після першого непослуху: він не випив цілюще зілля, яке мав проковтнути під час церемонії. Пізніше воїни-рани втекли в степ і завойовували сусідні поселення. Так у трипільців виникає клас воїнів, серед яких Ран – лідер.

У його житті було три доленосних кохання і три дружини: Дея, Гета і Леда. Дея – перше кохання, Гета – дружина, а Леда – пристрасне й романтичне кохання, яке Ран трагічно втрачає через ревності Деї. Ця троїстість у особистому житті також набуває символічності й ставить героя в умови екзистенційного вибору. Цікаво, що у моделюванні поведінки головного героя В. Кожелянко поєднує його особисті й державницькі сторони буття, таким чином прагне змалювати цілісну особистість.

Історичне тло роману «Третє поле» привертає увагу читача, адже роман містить правдиві історичні факти про життя древніх людей, які вселяють віру у фантастичну історію життя героїв і надають подіям вірогідності. Тому «Третє поле» не можна вважати цілком історичним, оскільки це обмежило б його як літературний твір. «Третє поле» – це не розповідь про те, як наші предки облаштовували свій побут, і аж ніяк не історична хроніка переходу від матріархату до патріархату, а цілісний і самостійний літературний твір, який, природно, має певну філософську концепцію. Автор використовує надбання європейської філософії, зокрема помітним є вплив філософії екзистенціалізму. А занурення письменника у древню історію лише увиразнює проблематику роману.

Сам письменник так пояснює своє звернення до історії давнього народу: “...мені, крім іншого, імпонувало, що трипільці – один із небагатьох етносів, котрі замешкували Україну, від якого не дійшли до нас гіркі плачі над тяжкою долею. Та, мабуть, вони й не плакали безкінечно, бо інакше не виживали б так успішно впродовж тисячоліть і не створили б того, що називається тепер Трипільською цивілізацією..» [37, с.7]. В. Кожелянко прагне показати життя людей, що тисячі років тому заселяли нашу землю, зобразити їх вірування, світогляд, цінності та перипетії долі, побут. Археологічні відомості допомагали письменникові наситити сюжет подробицями життя у дохристиянські часи. У передмові автор зазначає, що хоче написати про людей, які колись жили на нашій землі й, цілком слушно, залишили свій слід у національній культурі. Для духовного світу трипільського поселення характерний перехід від міфологічного світобачення до релігійного (матріархат, патріархат). Смерть вони трактували як перехід в інше буття й ці погляди суголосні основним концептам філософії екзистенціалізму: «Люди не боялися смерті, бо навіть якби

їм не довелося воскресати... смерть – це все одно лише перехід у підземну землю мертвих» [37, с.147].

Ран помирає у своєму Рангороді, залишений усіма, втративши Леду і сина, віру в створене ним божество. Після його смерті нічого в пам'яті не залишиться, адже за трипільською традицією городище буде спалене. „У різних філософських системах, – пише В. Даниленко, – смерть має різні лики: смерть як закінчення земного циклу розвитку і смерть як кара за кармічні злочини, коли людина не виконує свою місію, а втручається в ті сфери, які їй не підвладні” [26, с. 180]. У цьому романі кінцева розв'язка залишена відкритою.

Найцікавішим є природність розвитку філософії у творі (а отже, автентичність трактування тез європейської філософії). У романі чітко просежується вплив філософії Ф. Ніцше. Загалом у книзі в процесі розвитку сюжету ніби відбувається розвиток філософських вчень. Ще одним дуже важливим моментом для роману є відома теза Ніцше – БОГ МЕРТВИЙ. До речі, у тексті стилістично йдеться про фізичну смерть Бога (звичайно, між рядками ми читаємо весь глибинний сенс переоцінки цінностей і творення нового світогляду). Нарешті головний герой зруйнував фігуру глиняного бога і створив нову – дерев'яну. Він повідомив зібранню, що бог помер, і негайно сказав, щоб відновити рівновагу: «Новий бог народився».

Згідно з засадами філософії екзистенціалізму, така трансформація не може вважатися ефективною, оскільки після мертвого Бога має слідувати культ надлюдини. Проте це єдино можливий швидкісний розрив у суспільстві періоду Трипільської цивілізації. Інакше нам довелося б змінити світогляд нашого часу і кожної людини, яка живе сьогодні і в майбутньому. Автор не бере на себе такої відповідальності та стверджує, що події були ймовірними.

Щойно описаний момент зіткнення, який також є поворотним моментом у спіралі історії. Це час переходу від міфологічного до релігійного світогляду. У

сюжеті твору: після того, як Ран побудував власне місто Рангород, він встановив на площі єдине божество, нового хрещеного батька, а решту богів оголосив духами-помічниками. Їх тільки за звичкою прославляють. І жертви приносяться богу. Фактично ми бачимо перехід від язичництва до релігії, це творче припущення автора не стосується історичних подій, а створює філософію роману і продовжує лінію зміни поглядів.

Мотиви тривоги та страху, які складають невід'ємну частину абсурдного буття, також знайшли відображення у творі. Як у європейській філософії починається нова доба, доба іншого мислення та іншого сприйняття, так і в суспільстві трипільської громади старий світогляд поступово замінюється новим. Образи героїв та їхні пригоди доповнюють філософське спрямування твору, роман живий і динамічний, чи є у нього стільки ж сили, бажання, енергії, стільки самовираження, скільки в будь-кого з нас.

Психологізм та філософізм художнього твору, на переконання дослідників літератури, є визначальними рисами тексту. Психологізм твору визначається спрямованістю на розкриття внутрішнього світу героїв, їхніх дій. Якщо ця мета досягається, то в завершений твір має психологічний характер у розвитку і у розв'язці містить психологічну концепцію. Філософізм художнього твору полягає в розвитку впродовж твору авторського погляду на певну філософську проблему чи течію або узагальнення філософських учень, що дотичні до проблематики твору. Тому цілком слушно зауважити, що роман В. Кожелянка "Третє поле" є цілісним твором, у якому виразно представлені засади філософії екзистенціалізму.

Отже, „Третє поле” – найбільш цілісний роман за організацією всіх змістовно-формальних рівнів. У ньому представлений широкий ідейно-тематичний спектр.

У цьому розділі були проаналізовані новели, оповідання та романи В. Кожелянка, які позначені впливом філософії екзистенціалізму, зокрема, прозові збірки “Чужий”, “Логіка речей”, історичні пригодницькі романи „Конотоп”, „Третє поле”, іронічні постмодерні романи „ЛжеNostradamus”, „Ефіопська Січ”. У малій прозі письменник порушує ті ж питання, що й у епічних творах великих форм, щоправда, час новели найчастіше є таким, що не має тяглості. Романи „Третє поле” і „Конотоп” актуальні у плані історичної ретроспективи та реконструкції подій історії України.

ВИСНОВКИ

1. На межі XX – XXI ст. значний вплив на розвиток мистецтва та літератури зокрема має філософія екзистенціалізму, у центрі уваги якою є сутність людського буття, існування, боротьба за виживання у людському середовищі.
1. У працях видатних філософів С. К'єркегора, Е. Гуссерля, Ж-П. Сартра, М. Гайдеггера сформульовані основні складові поняття “екзистенція“, – “внутрішнє“ існування, що поступово переходить у зовнішнє. Ці положення реалізовані в літературному контексті. Основними проблемами екзистенціалізму стало змалювання болісної ендемії людського існування, а також постає проблема часу як характеристика людського буття.
2. В умовах складних політичних, економічних, національних і культурних катаклізмів, якими відзначається кінець XX — початок XXI ст., екзистенціалізм має суттєвий вплив на мистецький процес української літератури, віддзеркалений у творчості окремих письменників сьогодення..
3. На межі XX–XXI століть в українському письменстві завдяки зусиллям представників молодого покоління сталися суттєві переміни в підходах до зображення дійсності і у системі художньо-творчих методів.
4. Чільне місце у літературному процесі третього тисячоліття посідає В. Кожелянко. Проза письменника з Буковини – цікаве, неповторне й нове для української літератури явище. Творчий доробок митця відомий на українських та зарубіжних теренах, твори перекладені кількома іноземними мовами.

5. Поняття “буття” є основоположною категорією філософської картини екзистенціалізму. Виявивши екзистенційні моделі поведінки героїв на прикладі інтерпретації сюжетів малої прози і подальше розгортання їх до формату роману, ми стверджуємо, що більшість новел та оповідань письменник розвинув до форми роману.
6. Роман “Конотоп” – один із небагатьох творів В. Кожелянка, який має прямий сюжет. Твір одностайно маркуються літературознавцями як роман жанру альтернативної історії. За більшістю стильових маркерів “Конотоп” вкладається в мистецький напрям постмодернізму. Прикметно, що запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно–композиційному, а й на образному, мовному рівнях.
7. Твором, що найбільше з усіх речей В. Кожелянка наблизився до постмодерністського, став „ЛжеNostradamus”. „Ефіопська Січ” за стильовим спрямуванням тяжіє до криптоісторичного неомодерного роману.
8. Роман „Третє поле” – альтернативна фантастика в історичному обрамленні. Тут акцент зроблено на символічному внутрішньому ворогу, зокрема на деструктивних відцентрових силах, що діють всередині соціуму, українського народу. Саме міжусобиці та незлагодженість у ідеологічному та культурному житті громади призводять до руйнування держави і державного утворення.
9. Отже, прозова творчість Василя Кожелянка розглянута в ключі жанрово-стильового аналізу та екзистенційного наповнення художніх творів, зокрема визначені специфічні риси екзистенційного моделювання характерів головних героїв прози, з’ясовано, що в новелах, оповіданнях, повістях та романах письменник подає та розв’язує складні питання буття особи в соціумі.

10. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні не лише прозоих текстів з огляду впливу на них філософії екзистенціалізму, а й аналізу поетичного доробку автора, драматургії у зв'язку з мистецькою традицією сучасної української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аністратенко А. Українська книга живих. *Буковинський журнал*. 2008. №4. С. 240-242.
2. Аністратенко А. Спогад про майбутнє: творчість Василя Кожелянка в сучасних контекстах. Чернівці: Місто, 2013. 136 с
3. Аністратенко А. Християнські та дохристиянські символні структури у прозі Василя Кожелянка. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць* / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Рута, 2013. Вип. 697–699 : Слов'янська філологія. С. 89–94.
4. Аністратенко А. Останній роман Василя Кожелянка. *Буковинський журнал*. 2011. № 1. С. 48–51.
5. Баррі Пітер. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / Пер. з англ. О. Погинайко ; наук. ред.. Р. Семків. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.
6. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. К. : Академвидав, 2004. 368 с.
7. Бичко А., Бичко І. “Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального дослідження”. Дрогобич, 1997. 136с.
8. Бланшо М. Простір літератури: есе, пер. з фр. Л. Кононовича, Львів : Кальварія, 2007. 272 с.
9. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія і поетика: монографія. К. : ВПЦ „Київський університет, 2010. 180 с.
10. Боднарюк Ю. „Замучені застоєм ми були“. Роман Василя Кожелянка „Діти застою” став книжкою року 2012. *Молодий буковинець*. 2013. 7 лют. С. 13.
11. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція; [пер. з фр. В.Ховхун]. К.: Вид-во Соломії Павличко ”Основи”, 2004. 230с.

12. Бойченко О. Василева незалежність : [про письменника В. Кожелянка] . *І : незалежний культурологічний часопис*. 2009. № 56. С. 248–251.
13. Бойченко О. Дякую, що ти був: [про В. Кожелянка]. *Молодий буковинець*. 2008. 28 серп. (№ 96). С. 4.
14. Бондар-Терещенко І. *Остмодерн: геопоетика, психологія, влада*. Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2005. 144 с.
15. Ботюк В. Уривок з „Ефіопської Січі” В. Кожелянка увійшов у прощальний „Четвер”. *Доба*. 2007. 5 лип. (ч. 27). С. 13.
16. Василь Кожелянко: „Натхнення – це містика”: [розмова з укр. письменником] / вела І. Каменська-Ополоник. *Версії*. 2007. 6–23 берез. (№ 11). С. 8.
17. Василь Кожелянко: „... Своєю письменницькою уявою я витягнув на світ історію, яка колись трапилася, але про яку ніхто не знає...” : [розмова з укр. письменником про його книгу „Срібний павук”] / вела Л.Артеменко. *Чернівці*. 2005. 28 січ. (№ 4). С. 14.
18. Василь Кожелянко: „У письменника має бути міцний зад” : [інтерв’ю з відомим письменником] / вів І. Кравців. *Вечірні Чернівці*. 2007. 1 лют. (№ 5). С. 8.
19. Василь Кожелянко: „Не варто витягувати п’яного з генделика, коли він лікує там депресію” : [розмова з укр. письменником про його книгу „Срібний павук”]. *Доба*. 2004. 15 жовт. (ч. 41). С. 12.
20. Вірна Н. Пам’ять про Василя – це святе : [пам’яті Василя Кожелянка]. *Час*. 2010. 19 серп. (ч. 34). С. 3.
21. Гайдеггер Мартін Дорогою до мови, К.:Літопис, 2007. 232 с.
22. Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації: монографія / за ред. Р. Гром’яка. Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2006. 286 с.
23. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика: пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2011. 464 с.

24. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К. : Критика, 2005 . 263 с.
25. Даниленко В. Туга за втраченим смислом. *Слово і Час*. 2000. № 3. С. 41-45.
26. Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес. К.: Академвидав, 2008. 352 с.
27. Добрянський А. Кожелянко Василь. *Письменники Буковини другої половини ХХ ст. : хрестоматія. Ч. 2 /* упоряд. Б.І.Мельничук, М.І.Юрійчук. Чернівці. 1998. С. 366–367.
28. Єременко Ю. Екзистенціальний та естетичний вимір феномену смерті. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Філософія"*. 2016. № 1. С. 72–80.
29. Зелінська Ж. Роман В. Кожелянка “Конотоп” як зразок прози “альтернативної” історії. *Поділля. Філологічні студії*. Хмельницький, 2023. Випуск 16. Том 2. С.27-31
30. Карбунар Н. Василя Кожелянка більше немає з нами : [письменник і журналіст, родом з Кам’яної]. *Погляд*, 2008. 29 серп. (№ 43). С. 2.
31. Кьєркегор С. Страх и трепет. М.: Республика, 1993, 383 с.
32. Кожелянко В. Поет Ключев і українська ідея. *Буковинський журнал*. 1995. Ч. 1-2. С. 144-147.
33. Кожелянко В. Дефіляда : романи. Львів : Кальварія, 2007. 384 с.
34. Кожелянко В. Діти застою : роман Чернівці: Книги ХХІ, 2012. 328 с.
35. Кожелянко В. Ефіопська Січ: роман Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. 192 с.
36. Кожелянко В. Конотоп. Роман, новели. Львів: Кальварія, 2001. 176 с.
37. Кожелянко В. Третє поле. К.: Теза, 2007. 224 с.
38. Кожелянко В. ЛжеNostradamus : роман. Львів : Кальварія, 2001. 148 с.

39. Кожелянко В. Логіка речей : новели Львів : Кальварія, 2007. 160 с.
40. Кожелянко В. Чужий: Новели. Кальварія, 2008. 176 с.
41. Кожелянко В. Як учив Кожелянко-цзи: Поезії. К.: Вид. Сергія Пантюка, 2007. 64 с.
42. Кожелянко Василь – альтернативна історія (від новели до роману). *Українознавство в персоналіях – у системі вищої медичної освіти: Монографія колективна*. Кн. 6 / За заг. ред. д-ра філол. н., проф., акад. АН Вищої школи України, засл. діяча науки і техніки Качкана В.А. , Івано-Франківськ, 2022, 400 с. С. 15-27.
43. Лазарук М. Василь Кожелянко. За порогом вічності. *Буковинський журнал*. 2008. № 3. С. 237–239.
44. Лімборський І.В. Світова література і глобалізація: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2011. 192с.
45. Максимюк М. Роль національного героя у романах В. Кожелянка „Котигорошко” та „Третє поле” (антропонімний аспект). *Актуальні питання суспільних наук та українознавства* / наук. ред. Бойчук Т.М. Чернівці, 2014. № 1 (1). С. 79–83.
46. Максимюк М. Онімний простір постмодерністського тексту (на матеріалі творів Василя Кожелянка) : дис. ... канд. філол. Наук: 10.01.01. Чернівці : Рута, 2012. 268 с.
47. Ніцше Ф. Так казав Заратуста. Жадання влади. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2021. 352 с.
48. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія. *Слово Знак Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М.Зубрицької ; 2-ге вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. С. 703–707.
49. Поліщук Л. Сукупність взаємозалежних речей, які нас оточують... [Про книгу В. Кожелянка “Логіка речей”]. *Україна*. 2008. №2. С. 105-106.

50. Поліщук Я. Із дискурсів і дискусій. Харків : Акта, 2008. 285 с.
51. Саїд Едвард. Культура й імперіялізм; Пер з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал [та ін.]. К. : Критика, 2007. 608 с.
52. Саїд Едвард. Орієнталізм; Пер. з англ. В. Шовкун. К.: “Основи”, 2001. 511 с.
53. Сартр. Ж-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. / Пер. з французької Віталій Лях, Петро Таращук. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001, 855 с.
54. Сартр Ж-П. Нудота / Пер. з французької Е. Евтушенко. К.: Book Chef, 2022, 256 с.
55. Сартр Ж-П. Шляхи свободи. Смерть у душі. К. 2016. 312 с.
56. Сірук В. Вісімдесятники як літературне явище. *Слово і час*. 2001. № 5. С. 37–45.
57. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 424 с.
58. Соловей Е. С.Тріумфальна дефіляда Василя Кожелянка. *Літературна дефіляда. Сучасна українська критика про сучасну українську літературу*. Бібліотека „ЛітАкценту”. К. : Темпора, 2012. С. 428–448.
59. Томулець О. Шлях пробудження. Чернівці: Прут, 2004. 152 с.
60. Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст.: *Антологія вибраної поезії та есеїстики* / Упоряд., автор вступ. слова, бібліограф., відомостей та прим. В. Габор. Львів: ЛА “Піраміда”, 2009.
61. Українські письменники : довідник / відп. за вип. М. І. Преварська. К.: Велес, 2011. 368 с.
62. Франко І. Захар Беркут. Зібрання творів : [у 50 т.], К. : Наукова думка, 1978. Т. 16. С. 7–154.

63. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Зібрання творів : [у 50 т.], К. : Наукова думка, 1982. Т. 31. 420 с.
64. Харлан О. Жанр історичного детективу в сучасній європейській літературі: особливості функціонування. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет». 2014. Випуск 3. С. 162–170. https://doi.org/10.31812/world_lit.v3i0.2060 (дата звернення: 16.10.2023).
65. Харчук Р. Сучасна українська проза: постмодерний період. Київ : ВЦ “Академія“, 2008. 248 с.
66. Шевчук З. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06. – “теорія літератури”; Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. К., 2006. 19 с
67. Шпиталь А. Світ книжок і жорстока дійсність. *Літературна Україна*. 2014. 17 квіт. С. 3
68. Яровий О. Постмодернізм не пройшов. Крутіть, хлопці, назад. *Літературна Україна*. 2000. 9 листоп. (№ 25/26).
69. Яцук О. Експресивність як відчуття дійсності у романах Василя Кожелянка „Дефіляда в Москві”, „Лженоstradamus”. *Мандрівець*. 2003. № 3. С. 47–51.
70. Ясперс Психологія світоглядів. К.: в-во Жупанського, 2009. 464 с.